

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET

ŽUPANJAC ANĐELA

**ODNOS IZMEĐU AFEKTIVNE VEZANOSTI, CRTA
LIČNOSTI I ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM KOD ISPITANIKA
RAZLIČITE PROFESIONALNE ORJENTACIJE**

MASTER RAD

NIKŠIĆ, 2023.

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET

ŽUPANJAC ANĐELA

**ODNOS IZMEĐU AFEKTIVNE VEZANOSTI, CRTA
LIČNOSTI I ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM KOD ISPITANIKA
RAZLIČITE PROFESIONALNE ORJENTACIJE**

MASTER RAD

Mentor: Doc. dr Helena Rosandić

Kandidat: Županjac Anđela

St. program: St. program za psihologiju

Broj indeksa: 15/21

Nikšić, oktobar 2023. godine

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU:

Ime i prezime: Anđela Županjac

Datum i mjesto rođenja: 16. 10. 1999 ; Berane

Naziv završenog osnovnog studijskog programa: Osnovni akademski studijski program za psihologiju, 2020/21.

INFORMACIJE O MASTER RADU:

Naziv master studija: Master akademski studijski program za psihologiju

Naslov rada: Odnos između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod ispitanika različite profesionalne orijentacije

Fakultet/Akademija na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet Nikšić, Univerzitet Crne Gore

UDK OCJENA I ODBRANA MASTER RADA:

Datum prijave master rada:

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema:

Mentor: Doc. dr. Helena Rosandic

Komisija za ocjenu/odbranu rada: dr. Bojana Miletić, doc. dr. Nada Šakotić

Lektor:

Datum odbrane:

Univerzitet Crne Gore

Filozofski fakultet

IZJAVA O AUTORSTVU

Kandidat: Anđela Županjac

Na osnovu člana 22 Zakona o akademskom integritetu, ja dolje potpisana

IZJAVLJUJEM

pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom “Odnos između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod ispitanika različite profesionalne orijentacije” rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

U Nikšiću,

Potpis studenta

ZAHVALNICA

Koristim ovu priliku da izrazim svoju iskrenu zahvalnost mojoj porodici, za vašu podršku, motivaciju i obrabrenje tokom mog puta ka završetku master studija. Zahvaljujem se svojoj mentorki, doc. dr. Heleni Rosandić na savjetima i smjernicama prilikom izrade master rada i povjerenju koje ste mi ukazali, zadovoljstvo je sarađivati sa vama i učiti od vas.

Svojim roditeljima posvećujem ovaj rad, koji su tokom mog cjelokupnog školovanja bili najveća podrška i oslonac.

SAŽETAK

Izbor buduće karijere važan je aspekt našeg života, koji osim toga što utiče na našu egzistenciju, omogućava i zadovoljenje potreba poput potrebe za samoostvarivanjem što dovodi do većeg zadovoljstva životom. Određeni faktori kao što su osobine ličnosti i afektivni stilovi vezanosti mogu uticati na izbor karijere, zbog toga je neophodno istražiti karakteristične osobine ličnosti i stilove privrženosti različitih zanimanja. Cilj ovog istraživanja je bio ispitivanje odnosa između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod ispitanika različite profesionalne orijentacije u Crnoj Gori uz ispitivanje dominantnog obrasca afektivne vezanosti kod izdvojenih profesija. U ovom istraživanju je učestvovalo 225 ispitanika, koji pripadaju izdvojenim profesijama a to su profesije zdravstvenih radnika, nastavnika, psihologa i ekonomista. Koristili smo sledeće instrumente: UPIPAV-R za procjenu afektivne vezanosti, BFI-44 za procjenu crta ličnosti, SWLS za procjenu zadovoljstva životom i upitnik o demografskim karakteristikama. Rezultati istraživanja utvrdili su povezanost između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom. Pored toga, rezultati ukazuju na razlike u obrascima afektivne vezanosti među pomagačkim profesijama. Psiholozi i zdravstveni radnici pokazuju značajnu varijaciju u ispoljavanju crta ličnosti, pri čemu je utvrđeno da su psiholozi savjesniji, neurotičniji i otvoreniji prema iskustvu.

Ključne riječi: afektivna vezanost, zadovoljstvo životom, crte ličnosti, profesija

ABSTRACT

The choice of a future career is an important aspect of our life, which, in addition to affecting our existence, also enables the satisfaction of needs such as the need for self-realization, which leads to greater satisfaction with life. Certain factors such as personality traits and affective attachment styles can influence the choice of career, therefore it is necessary to investigate the characteristic personality traits and attachment styles of different occupations. The aim of this research was to examine the relationship between affective attachment, personality traits and life satisfaction among respondents of different professional orientations in Montenegro, while examining the dominant pattern of affective attachment in selected professions. In this research participated 225 respondents, who belong to separate professions, namely the professions of health workers, teachers, psychologists and economists. We used the following instruments: UPIPAV-R to assess affective attachment, BFI-44 to assess personality traits, SWLS to assess life satisfaction and a questionnaire on demographic characteristics. The results of the research determined the connection between affective attachment, personality traits and life satisfaction. In addition, the results indicate differences in patterns of affective attachment among the helping professions. Psychologists and health workers show significant variation in the expression of personality traits, whereby psychologists were found to be more conscientious, more neurotic and more open to experience.

Keywords: affective attachment, life satisfaction, personality traits, profession

SADRŽAJ

UVOD.....	10
I TEORIJSKI DIO RADA	12
1.1 Afektivna vezanost.....	12
1.1.1 Porijeklo i nastanak afektivne vezanosti.....	12
1.1.2 Teorija afektivne vezanosti	14
1.1.3 Afektivna vezanost u odrasloj dobi.....	16
1.1.4 Pregled istraživanja afektivne vezanosti kod različitih profesija	19
1.2 Model Velikih Pet	23
1.2.1 Porijeklo i nastanak modela Velikih Pet.....	24
1.2.2 Teorija modela Velikih Pet	26
1.2.3 Dimenzije modela Velikih Pet	28
1.2.4 Značaj crta ličnosti u organizacijskoj psihologiji i izboru karijere	30
1.2.5 Pregled istraživanja modela Velikih Pet kod različitih profesija	34
1.2.6 Značaj crta ličnosti na zadovoljstvo životom.....	36
II ISTRAŽIVAČKI DIO	39
2.1 Opis i predmet istraživanja	39
2.2 Cilj istraživanja	40
2.3 Uzorak i metod korišćenja tokom istraživanja	43
III REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	46
3.1 Provjera pouzdanosti mjernih instrumenata	46
3.2 Povezanost afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom	48
3.3 Analiza upitnika UIPAV-R.....	49
3.4 Zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti kod izdvojenih profesija	50
3.5 Razlika u zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti među ispitanicima različitog pola	53
3.6 Grupne razlike u izraženosti crta ličnosti.....	53
3.7 Polne razlike u izraženosti crta ličnosti	54

3.8 Razlike u izraženosti crta ličnosti između različitih obrazaca afektivne vezanosti.....	54
3.9 Grupne razlike u izraženosti globalnog zadovoljstva životom	55
3.10 Razlika u polu prema izraženosti globalnog zadovoljstva životom	56
3.11 Razlika u izraženosti globalnog zadovoljstva životom među obrascima afektivne vezanosti	56
IV DISKUSIJA	58
V ZAKLJUČAK	63
VI LITERATURA	64
VII PRILOZI	68

UVOD

Razvoj čovjeka predstavlja vrlo složen proces, praćen uticajem različitih faktora, različite prirode i inteziteta, koji u cjelini oblikuju njegovu ličnost i život. Istraživače je oduvijek interesovalo koji to činioci razvoja najviše determinišu čovjekovu ličnosti i njegove aktivnosti, i koji to činioci mogu najviše predvidjeti njegovo buduće ponašanje. Poznato nam je da najranija iskustva koja formiramo u djetinjstvu mogu ostaviti jak trag u našem životu. Jedno takvo iskustvo je snažna emocionalna veza formirana sa najvažnijom figurom u našem životu. Danas tu vezu nazivamo afektivnom vezanošću. Konstrukt afektivne vezanosti jedno je od najviše ispitivanih determinanti koja utiče na razvoj čovjeka. Dostupna su nam istraživanja primjene afektivne vezanosti u različitim domenima ljudskog života, zdravlja, obrazovanja, rada, subjektivnog blagostanja i slično koja pokazuju da afektivna vezanost može biti prediktivno sredstvo čovjekovog ponašanja.

Izbor buduće karijere odnosno profesionalne orijentacije, veliki je izazov za svakog čovjeka jer ono utiče na njegovu egzistenciju. Sigurno ste primijetili u svom okruženju da mladi imaju poteškoće kada trebaju da odluče koji fakultet da upišu. Najčešće je izvor te poteškoće nesigurnost u svoje sposobnosti, nepronalazjenje u takvoj ulozi i slično. Uloga koju preuzimamo kada se bavimo određenim poslom, vremenom postaje i naša karakterna crta što ukazuje da okruženje može uticati na formiranje naše ličnosti. Crte ličnosti takođe utiču i na produktivnost radnika na poslu, klijente, učinak kao i na cjelokupnu organizaciju. Uočavamo da ovo predstavlja veliki niz uzročno-posledičnih veza čiji uticaj ide mnogo dalje od samog čovjeka. Ovi problemi bili su predmet brojnih istraživanja u okviru psihologije ličnosti i organizacijske psihologije.

Ono što je fokus istraživanja ovog master rada jeste utvrđivanje odnosa između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod ispitanika različite profesionalne orijentacije. Zanimalo nas je koji su to dominantni obrasci vezanosti i dominantne dimenzije ličnosti u okviru zanimanja izdvojenih profesija u Crnoj Gori. Ovim radom želimo da steknemo sliku profila ličnosti u okviru izdvojenih profesija u Crnoj Gori. Vjerujemo da će ovo istraživanje biti od velikog značaja za buduća istraživanja, praksu buduće selekcije kandidata za određena zanimanja i njihovog rada na poslu.

Ovaj rad strukturiran je na sledeći način. Prvo poglavlje predstavlja teorijski dio rada i podijeljen je na dvije cjeline. U prvom dijelu riječ je o konstrukt afektivne vezanosti,

njenom porijeklu, teoriji i obrascima afektivne vezanosti. Ono obuhvata i pregled dosadašnjih istraživanja afektivne vezanosti u okviru izdvojenih profesija. U drugom dijelu, riječ je od modelu “velikih pet”. Ono obuhvata istorijat nastanka ovog modela, teoriju, dimenzije ovog modela, značaj crta ličnosti u organizacijskoj psihologiji i izboru karijere zatim pregled dosadašnjih istraživanja i značaj crta ličnosti na zadovoljstvo životom. Fokus drugog poglavlja je istraživački dio rada gdje je obrazložen predmet istraživanja, cilj i hipoteze a obuhvata i opis uzorka ispitanika i metoda koje smo koristili u istraživanju. U trećem poglavlju prikazani su rezultati istraživanja a u četvrtom njihova diskusija. Rad se završava zaključkom u kojem smo sumirali nalaze istraživanja i naveli implikacije za buduća istraživanja.

I TEORIJSKI DIO RADA

1.1 Afektivna vezanost

Rana iskustva koja stičemo u svom životu, igraju ključnu ulogu u oblikovanju naše ličnosti kao i ličnosti svakog čovjeka. Tokom ranih godina, djetetov mozak je poput sunđer a koji upija sve iz svoje spoljašnje okoline i veoma je prijemčiv na spoljašnje uticaje. Iskustva poput interakcije sa roditeljima, porodična dinamika, kulturni faktori i slično ostavljaju poseban trag na formiranje ličnosti, kognitivnih sposobnosti, društvenih sposobnosti i sposobnosti upravljanja emocijama. O značaju ranog iskustva diskutovalo se još u okviru prvih pedagoških teorija kod prvih filozofa poput Platona i Aristotela pa sve do savremenih teorija poput psihoanalitičke koja je isticala da se razvoj ličnosti djeteta dešava tokom prvih pet godina života. Značaj jake veze uspostavljene sa majkom tokom ranih faza djetetovog rasta za njihov normalni razvoj prvobitno su istakli psihoanalitičari (Želeskov-Đorić, 2012). U okviru nje razvila se teorija afektivne vezanosti. Ova teorija se bavi porijeklom, prirodom i razvojem čovjekove osjećajnosti (Stefanović-Stanojević, 2011). Prema ovoj teoriji, kvalitet ranih veza, formiranih između djeteta i primarnog staratelja koji odgovara na potrebe djeteta, značajno utiče na formiranje djetetovog osjećanja sigurnosti, samopoštovanja kao i kakve će odnose ono formirati u budućnosti. Nastala je kao proizvod rada i saradnje između psihoanalitičara Džona Bolbija i psihološkinje Meri Ejnsvort a danas je jedna od najispitivanijih teorija u različitim oblastima psihologije i života.

U ovom dijelu biće riječi o teoriji afektivne vezanosti, njenom nastanku i osnivačima kao i o obrascima afektivne vezanosti. Ono obuhvata i pregled dosadašnjih istraživanja afektivne vezanosti u okviru različitih profesija a fokus je na ona zanimanja koja su uključena u istraživačkom dijelu rada a to su zanimanja nastavnika, zdravstvenih radnika, psihologa i ekonomista.

1.1.1 Porijeklo i nastanak afektivne vezanosti

Sredinom prošlog vijeka, nastala je teorija afektivne vezanosti. Zaslužni za njen nastanak jeste rad i stvaralaštvo Džona Bolbija i Meri Ejnsvort. Ideja teorije afektivne vezanosti kao “teorije o porijeklu i prirodi čovjekove osjećajnosti” (Stefanović-Stanojević, 2012:13) formirana je još u okviru psihoanalitičke teorije koja je uočila važnost ranih emocionalnih veza koje dijete formira. Psihoanalitičari su tu najraniju emocionalnu vezu posmatrali kao odnos

emocionalne zavisnosti, gdje “majka osigurava zadovoljenje djetetovih primarnih potreba” (Stefanović Stanojević, 2011:15). Odrastajući u okruženju za koje je bilo normalno da djeca odrastaju odvojena od svojih roditelja, kao i dalja separacija od važnih figura u djetetovom životu poput dadilje a i kasnije odlazak u internat, učinilo je Džona vrlo osjetljivim na patnju djece (GoodTherapy Editor Team, 2015).

Takva iskustva u životu Džona Bolbija motivisala su ga da se posveti izučavanju ovog važnog odnosa. Tokom svog volonterskog rada u školi za neprilagođenu djecu, susreo se sa dva dječaka, jednog kojeg opisuje kao izolovanog, udaljenog, bezosjećajnog i koji nije imao stabilnu majčinsku figuru, i drugi dječak koji je bio uznemiren i pratio je Džona u stopu, potpuno je preokrenuo njegov profesionalni život utičući da se Džon opredijeli za karijeru dječijeg psihijatra (Bretherton, 1992).

Najprihvatljiviji kontekst u kojem će usmjeriti svoju karijeru u tom momentu bila je psihoanalitička teorija a Džon Bolbi postaje psihoanaliticar. Na njegov rad posebno je uticala teorija objektnog odnosa koja ukazuje na značajan uticaj odnosa koji majka formira sa djetetom na razvoj djetetove ličnosti. Stvaralaštvo Melani Klain imalo je snažan uticaj na njega ali je on ipak preispitivao njeno učenje fokusirajući se na značaj toga kako se postupalo sa djetetom tokom cjelokupnog njegovog djetinjstva a ne samo na djetetov odnos prema hranjenju (Stefanović-Stanojević, 2011). Bolbi je smatrao da dijete ima primarnu potrebu za majkom, istraživao je njeno filogenetsko-evoluciono porijeklo ističući da je biološka funkcija afektivne vezanosti zaštita (Stefanović-Stanojević, 2012).

Bolbi je istraživao uticaj ranih separacija na razvoj djeteta. Primijetio je da djeca, koja su bila odvojena od svojih majki tokom hospitalizacije, slično reaguju na tu separaciju pa se uočava određena pravilnost u reagovanju. Djeca reaguju tako što protestuju zbog odustva majke, očajni su a potom i poriču potrebu za osobom za koju su afektivno vezani (Stefanović-Stanojević, 2012). Bolbi je zaključio da separaciona anksioznost može da utiče na nastanak poremećaja kod djece a proizvod njegovog rada doveo je do prekida prakse razdvajanja majke od djece tokom dugotrajnih hospitalizacija (Stefanović-Stanojević, 2012).

Na razvoj teorije afektivne vezanosti, značajna je saradnja Džona Bolbija i Meri Ejnsvort. Rad Meri Ejnsvort omogućio je da teorija Džona Bolbija dobije empirijske dokaze. U okviru svog samostalnog istraživanja u Ugandi a kasnije i Baltimor projekta, razvila je tehniku strane situacije koja predstavlja prvu tehniku za procjenu obrazaca afektivne vezanosti. Dala je i značajan doprinos u teoriji afektivne vezanosti tako što je formirala i prvu klasifikaciju

tipova afektivne vezanosti kod djece (Stefanović-Stanojević, 2012) a to su sigurna, izbjegavajuća, ambivalentna afektivna vezanost a kasnije i dezorganizovana afektivna vezanost.

1.1.2 Teorija afektivne vezanosti

Prema teoriji Džona Bolbija, afektivna vezanost predstavlja urođeni mehanizam koji ima ulogu zaštite i sigurnosti djeteta. Dijete traži blizinu specifične osobe u njegovom okruženju koja može odgovoriti na njegove potrebe, naročito u situacijama kada je dijete uplašeno i bolesno. Afektivnu vezanost možemo posmatrati kao bilo koje ponašanje kojim se nastoji održavanje kontakta sa figurom za koju je dijete vezano a kakav tip afektivne vezanosti će dijete razviti zavisi od toga kako ta specifična figura reaguje na djetetove potrebe. U obzir trebamo uzeti i to da je važno i djetetovo ponašanje u ovom odnosu jer ono takođe može uticati na to kako će majka reagovati. Posmatrajući separaciju djeteta od majke Bolbi je izdvojio tri faze reakcije djeteta na odvajanje a to su:

1. Faza protesta: dijete pokazuje uznemirenost kada se odvoji od roditelja, plače, buni se i traži roditelja
2. Faza očajanja: faza bola u kojem dijete shvata da se ta važna figura neće vratiti
3. Faza poricanja: dijete se povlači i odustaje od te važne figure (Želeskov-Đorić, 2012).

Bolbi navodi da ukoliko dijete ne reaguje na ovakav način, pretpostavlja se da dijete nije razvilo sigurnu vezanost sa tom specifičnom figurom sa kojom je vezano i da postoji oštećenje u emocionalnom odnosu (Želeskov-Đorić, 2012). Džon Bolbi isticao je važnost četiri komponente odnosa afektivne vezanosti a to su traženje blizine, separacioni protest, sigurno utočište i baza sigurnosti (Popadić, 2016). U odnosu na to kako majka odgovara na djetetove potrebe, tako će i dijete reagovati pa ukoliko majka adekvatno odgovara na djetetove potrebe dijete će biti sigurno i opušteno. Ukoliko je majka pasivna, ignoriše djetetove zahtjeve i time ne reaguje na njegove potrebe, dijete će postati zatvoreno, nesigurno i nepoverljivo. Na osnovu ovakvih iskustava koje dijete stiče u odnosu sa majkom, dijete gradi sliku o sebi i drugima. Dijete formira unutrašnji radni model osnovan na interakciji sa majkom, kao “odgovor na djetetovu primarnu potrebu za afektivnom vezanošću” (Želeskov-Đorić, 2012:64).

Kada dijete formira afektivnu vezanost sa važnom figurom, dijete razvija i strah od odvajanja sa tom specifičnom osobom a time razvija i strah od nepoznatih osoba, mjesta i stvari (Popadić, 2016). Važno je da roditelji obezbijede svojoj djeci sigurnu bazu kako bi mogli da slobodno istražuju svijet i imaju povjerenje i sigurnost da imaju gdje da se vrate i ne osjećaju strah. Važnost formiranja sigurne baze ogleda se u tome kada se dogodi iznenađan gubitak jednog od roditelja (Popadić, 2016) a i kasnije kada dijete odraste i kako ono reaguje u različitim situacijama.

Stoga Bolbi izdvojio je dva obrasca formirana na osnovu iskustva djeteta u odnosu na tu specifičnu osobu za koju je vezano a to su siguran obrazac i nesiguran obrazac. Siguran obrazac imaju ona djeca koja su imala adekvatnu zaštitu od osobe za koju su vezani, te slobodno istražuju svijet i razvijaju samopouzdanje zahvaljujući takvom odnosu. Dijete sa sigurnim obrascem vezivanja formira unutrašnji radni model prema kojem vidi sebe i osobu za koju je vezano kao vrijedne pažnje i ljubavi, što se kasnije i prenosi na buduće odnose koje će dijete formirati sa različitim osobama (Želeskov-Đorić, 2012). Formiranje nesigurnog obrasca vezivanja najčešće nastaje kao posljedica odbacivanja i zanemarivanja djeteta. Osoba koja brine za dijete u ovom slučaju je hladna i distancirana od njega što za rezultat ima to da dijete formira pogrešnu sliku sebe i svijeta u kojem živi. Sebe vidi kao nedostojnog ljubavi i pažnje, umanjuje potrebe za vezivanjem i postaje distanciran od osobe koja o njemu brine. Bolbi smatra da anksioznost kod djeteta mogu stvoriti i one majke koje pokazuju nepredvidljivo ponašanje (Želeskov-Đorić, 2012).

Ove obrasce razradila je psihološkinja razvojne psihologije Meri Ejnsvort, tokom projekta u Ugandi a kasnije i Baltimor projekta. Razvila je prvu tehniku procjene afektivne vezanosti, tehnika strane situacije a time omogućila i prvu kategorizaciju obrazaca afektivne vezanosti. Na osnovu istraživanja rane formirane emocionalne veze koju dijete formira sa figurom koja brine o djetetu, izdvojena su četiri obrasca afektivne vezanosti a to su:

- Sigurna afektivna vezanost- Ovaj tip afektivne vezanosti formiraju djeca koja su razvila povjerenje u svoju majku a time bivaju i zainteresovani za istraživanje okoline. Majke ove djece adekvatno odgovaraju na zahtjeve i potrebe djeteta. Kada se majka odvoji od djeteta, dijete biva uznemireno i traži njen povratak, a kada se ona vrati dijete se smiruje i vraća igri. Zbog povjerenja stečenog na osnovu iskustva formiranog sa majkom, dijete postaje sigurno da će majka biti ponovo dostupna i da će ponovo biti sa njim.

- Nesigurna/povučena afektivna vezanost- Ovaj tip afektivne vezanosti formiraju djeca onih majki koje ne reaguju na potrebe djeteta ili ne brinu na onaj način koji bi trebao da bude povezan sa osjećanjima i signalima koje dijete upućuje. U trenutku odvajanja od majke, ova djeca ne plaču i ne traže majku a ne reaguju ni kada se ona vrati.
- Nesigurno/ambivalentna afektivna vezanost- Ovaj tip afektivne vezanosti formiraju ona djeca čije majke selektivno reaguju na potrebe i zahtjeve djeteta. Dijete ne razvija povjerenje u dostupnost majke pa ujedno se jače vezuje za nju i nadgleda je kako je ne bi izgubio. Zbog snažnog fokusa na majku, dijete manje pažnje posvećuje okolini. U trenutku kada majka ode, dijete protestuje a kada se ona vrati ne smiruje se i odbija majku (Želeskov-Đorić, 2012).
- Nesigurno/dezorganizovana afektivna vezanost- Posledni tip afektivne vezanosti formiran je nešto kasnije. Primijetilo se da određena djeca ne mogu da se klasifikuju u prethodna tri tipa afektivne vezanosti. Najčešće su to djeca onih roditelja koji su pretrpjeli neku traumu, zlostavljanje ili eventualno pate od nekog psihičkog poremećaja (Želeskov-Đorić, 2012). U ponašanju ove djece karakteristična je neprirodnost djetetovog ponašanja, najčešće se ukoče ili padaju kada roditelj uđe u prostoriju (Želeskov-Đorić, 2012).

Na osnovu ove teorije uočavamo da je važna rana interakcija majke i djeteta za razvoj djetove ličnosti i psihološkog blagostanja. Rane emocionalne veze utiče i na naše buduće odnose sa drugima, naročito u izboru budućih partnera. Njen uticaj posebno ćemo razraditi u daljem tekstu.

1.1.3 Afektivna vezanost u odrasloj dobi

Rano formirani emocionalni odnosi predstavljaju važan faktor u formiranju ličnosti. Oni imaju snažan uticaj na razvijanje i formiranje odnosa sa drugim ljudima. Prema Džonu Bolbiju, razvijeni sistem povjerenja u osobu sa kojom smo formirali afektivnu vezanost, pratiće naš cjelokupni život i ono može biti prototip novih odraslih afektivnih veza, naročito partnerskih veza (Želeskov-Đoric, 2012). Afektivna vezanost u odrasloj dobi nešto je drugačija od one formirane na najranijem uzrastu ali je i dalje prisutna potreba za bliskošću, sigurnošću i potreba za pripadanjem. Svjesni smo da i sami imamo potrebu da budemo bliski sa onim osobama koje nam znače, prisutna je i želja da budemo sa njima povezani kao i da u njima pronađemo sigurnost. Zapravo smo svjesni takve emocionalne vezanosti i sada, samo što se ona razlikuje u reciprocitetu od one najranije. Osim što želimo da od osobe, koje

volimo i koja nam znači, zadovoljimo ove potrebe za bliskošću, sigurnosti i pripadnosti, ujedno i želimo da istoj uzvratimo tako da ovaj odnos podrazumijeva obostranu uključenost.

Džon Bolbi kao i Meri Ejnsvort navode da su afektivne veze dugotrajne te njihov uticaj može biti značajan u odraslom dobu. Na osnovu toga možemo očekivati da će naši budući odnosi biti njima određeni na neki način, naročito ako smo tokom našeg odrastanja živjeli u okruženju relativno kontinuiranom i doslednom iskustvu koje je stabilno, nepromenljivo (Želeskov-Đorić, 2012). Onda prema teoriji afektivne vezanosti možemo pretpostaviti da na osnovu obrasca vezanosti možemo predvidjeti potencionalne emocionalne odnose koje će osoba formirati sa partnerima i drugim osobama. U tom slučaju, obrasci odraslog vezivanja izgledali bi ovako:

- Sigurna afektivna vezanost

Djeca koja su sigurno vezana odrastaju u sigurne i samopouz dane osobe. Na osnovu povjerenja formiranog u odnosu sa majkom koja je adekvatno odgovarala na sve djetetove potrebe, dijete će razviti povjerenje u sebe a biće i slobodno da istražuje u svojoj okolini. Takvo dijete će odrasti u osobu koja će biti otvorena za različita iskustva, biće spremna da rizikuje i istražuje. U partnerskim relacijama njegovaće kvalitete poput povjerenja a isto će i prenijeti na svoju djecu.

- Nesigurno izbjegavajuće afektivno vezivanje

Djeca koja su formirala ovakav tip afektivne vezanosti odrastaju u odbrambene ličnosti. Kako ih je majka odbacivala i zanemarivala na ranom uzrastu, oni nisu razvili povjerenje u druge stoga uvijek očekuju da će ih drugi razočarati. Kao odbrambenu strategiju od takvih razočarenja, najprije u majku a onda isto i projektovanje na druge ljude i stvari u odrasloj dobi, formirali su zid ili štit kako bi se zaštitili. Skloni su da ulažu samo u sebe i one stvari za koje misle da ih neće iznevjeriti. Njihova zatvorenost a i ovakav stav prema svijetu, negativno se odražava u partnerskim relacijama i mnogim drugim. Uz njih a bez njih odrastaju njihovi najbliži (Stefanovic-Stanojević, 2011).

- Nesigurno preokupirana afektivna vezanost

Djeca sa preokupiranom afektivnom vezanošću imaju majku koja je bila vrlo nedostupna te je dijete moralo da se bori za njenu pažnju. To su radila tako što su povećavala zahtjev za pažnjom kako bi ih majka primijetila i odgovorila na njihove potrebe. Zbog izraženo

formirane zavisnosti prema majci, ova djeca odrastaju u nesamostalne i nezadovoljne osobe koje traže stalno potrebu za priznanjem, često ulaze u konflikte. Vrlo su posesivni partneri fokusirani na sebe zanemarujući potrebe drugih a skloni su da kotrolišu partnera kao i da vrše pritisak na djecu kako bi ispunjavali potrebe ovog roditelja (Želeskov-Đoric, 2012).

- Nesigurno dezorganizovana afektivna vezanost

Ono što je karakteristično za djecu sa ovim tipom afektivne vezanosti je da su odrastali uz roditelje koji su psihički bolesni ili su bili zlostavljani. Zbog takvog okruženja, ova djeca su imala problem da razumiju šta se oko njih događa te zbog nerazumijevanja situacije razvijaju i strah. Razvijaju traumu ranog djetinjstva pa često pokazuju bizarne reakcije, skloni su da bježe od problema, skloni iracionalnom mišljenju, pojačano se vežu i razvijaju povećanu kontrolu drugih (Želeskov-Đorić, 2012). “Njihove partnerske veze su haotične i rijetke” (Želeskov-Đorić, 2012:71).

Oblast partnerske vezanosti posebno su razvili istraživači Filip Šejver i Sindi Hazan. U svojoj studiji poznatoj po nazivu “studija o romantičnoj ljubavi” nastojali su da obrazlože zašto se partnerska ljubav može shvatiti kao afektivna vezanost. Argumenti koje su iznijeli za potvrdu ove tvrdnje su sledeći (govori Stefanović-Stanojević, 2011:88):

- Isti bihevioralni kontrolni sistem – Prema ovom argumentu, emocionalnom dinamikom partnerskog vezivanja i ranog vezivanja upravlja isti bihevioralni kontrolni sistem (Stefanović-Stanojević, 2011). Na primjer, kada je dijete uplašeno ono traži blizinu one osobe sa kojom je formiralo afektivnu vezanost. Slično će se i odrasla osoba ponašati, ona će tražiti blizinu svog partnera u kojoj će se osećati sigurno isto kao što bi i dijete kod roditelja.
- Razlike u interakcijama su slične- Hazan i Šejver su ustanovili da obrasci afektivne vezanosti koje dijete formira na ranom uzrastu su slični onim koje će kasnije isto dijete formirati u svojim partnerskim relacijama.
- Ponašanje u ljubavnoj vezi je posledica očekivanja i uvjerenja iz djetinjstva – Način na koji će se osoba ponašati u svojim partnerskim vezama, u velikoj mjeri je determinisano slikom o sebi koju je osoba stvorila na osnovu svojih ranih afektivnih veza, formiranih još u djetinjstvu (Stefanović-Stanojević, 2011). Na primjer, kada dijete odrasta u okruženju koje ne odgovara na njegove potrebe adekvatno, te je ono

prinudeno da zahtijeva prekomjernu pažnju, vjerovatno će kasnije odrasti u onu osobu koja će od svog partnera ili partnerke tražiti ponovo tu pretjeranu pažnju.

- Ljubavni odnos sastoji se od afektivne vezanosti, brizi i seksa- U partnerskoj afektivnoj vezanosti uočava se snažna povezanost između brizi i vezanosti za koju se podrazumijeva da je uzajamna među partnerima. U okviru istraživanja afektivne vezanosti i seksualnosti, ističe se uticaj obrazaca afektivne vezanosti na izbor seksualnog ponašanja kako bi se tim ponašanjem postigla sigurnost i bliskost sa partnerom (Stefanović-Stanojević, 2011).

Kim Bartholomju (prema Stefanović-Stanojević, 2012) na osnovu sumiranja istraživanja u oblasti partnerske afektivne vezanosti, formirala je četvorokategorijalni model vezanosti kod adolescenata i odraslih. Model je nastao na osnovu Bolbijeve modela vezanosti poznatih kao model drugog i model sebe i oni mogu biti pozitivni ili negativni, gdje je kasnije faktorskom analizom izvojila i dvije dimenzije, dimenziju odbacivanja i dimenziju anksioznosti. (Stefanović-Stanojević, 2012). Kada se ukrstimo ova dva modela, pozitivni i negativni, sa ove dvije dimenzije dobijamo četiri stila vezanosti koji su danas poznati kao sigurni, odbacujući, bojažljivi i preokupirani (Stefanović-Stanojević, 2012).

1.1.4 Pregled istraživanja afektivne vezanosti kod različitih profesija

Teorija afektivne vezanosti pronašla je primjenu u brojnim istraživanjima i jedna je od najistraživanijih oblasti u psihologiji. Kako teorija ističe važnost rano formiranih veza na razvoj ličnosti, ona može uticati i na različite aspekte života osobe, uključujući i njen izbor karijere odnosno profesije i njihove interakcije na radnom mjestu. Prema Bartleja i saradnicima (2007), afektivnu vezanost možemo posmatrati kao izvor otpornosti, gdje je pozitivna porodična funkcija povezana sa kasnijim ishodima poput podložnosti mobilnosti na poslu, nemogućnosti napredovanja. Izbor karijere predstavlja poseban izazov u životu čovjeka naročito jer se takva odluka donosi u onoj fazi života, u fazi formiranja identiteta. Kako nam je poznato da sama uloga koju osoba preuzme na poslu, vremenom postaje i karakterna osobina čovjeka, brojne istraživače je interesovalo kakvu i koliku ulogu ima afektivna vezanost na izbor budućeg zanimanja. Trebamo imati na umu da afektivna vezanost nije jedini faktor koji može uticati na izbore u karijeri, ali ona ipak može da pruži koristan uvid u to kako osoba pristupa u poslu, kako komunicira sa kolegama i nadređenima na poslu.

Na primjer, osobe koje su sigurno vezane obično formiraju pozitivnu sliku o sebi i svijetu u kojem žive i od njih očekujemo da će imati i pozitivnu sliku o svom radnom okruženju. Kako ove osobe razvijaju povjerenje u sebe i druge, vjerovatno će formirati i zdrave odnose sa drugima pa možemo očekivati da će oni imati dobre komunikacione odnose sa kolegama i nadređenima, efikasno će sarađivati i njegovati odnose pune povjerenja što doprinosi dobroj klimi na poslu i većem zadovoljstvu poslom. Osobe sa anksioznim stilom vezanosti vjerovatno će tražiti od svojih kolega potvrđivanje i vredovanje. Zbog osjećaja da nisu dovoljno dobri i korisni, moguće je da će sebe forsirati da bolje rade i ulažu više napora od onog što se traži. Od osoba koje su odbacujućeg stila vezanosti možemo očekivati da preferiraju samostalan rad, zbog sklonosti ka emocionalnoj distanci možemo pretpostaviti da će imati teškoća u timskom radu. Od izbjegavajućeg stila možemo očekivati da će imati problema u profesionalnim odnosima. Zbog straha od odbacivanja, od ovih osoba možemo očekivati da će imati problema sa povjerenjem u svoje kolege. Naravno naša očekivanja ne moraju biti ispravna, afektivna vezanost može imati udjela na ponašanje osobe na poslu ali ona nije jedini faktor koji utiče na ponašanje pojedinca na radnom mjestu.

U ovom dijelu rada bavićemo se pregledom dosadašnjih istraživanja afektivne vezanosti u grupi ispitanika različite profesionalne orijentacije, dominantno sa osvrtom na zanimanja koja pripadaju pomagačkim profesijama. Istraživanja ovog tipa su rijetka.

Od osoba koje se bave pomagačkim profesijama očekujemo da posjeduju one osobine ličnosti na osnovu kojih će se istaći u svojoj ulozi ali i da pozitivno utiču na druge. Osobine poput empatije, strpljenja, dobre komunikacije i sigurnosti očekujemo da prepoznamo kod njih. Pitanje je koji je obrazac afektivne vezanosti karakterističan za ovu grupu profesija?

Dimitrijević i saradnici (2011) istraživali su afektivnu vezanost i empatičnost kod studenata psihologije. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su razliku između studenata pomagača i studenata nepomagača, pri čemu studenti psihologije ostvaruju bolje rezultate na nekoliko dimenzija poput višeg kapaciteta za mentalizaciju i pozitivan model drugih, takođe imaju veću motivaciju i usmjerenost na bavljenje psihološkim sadržajima. Rezultati ukazuju i da je kod studenata pomagača izraženija empatija a siguran obrazac vezivanja je učestaliji. Takođe stariji ispitanici pokazuju izraženiju pozitivnu sliku o sebi, bolje regulišu bijes, bolje se suočavaju sa negativnim iskustvima u porodici. Prema nalazima ovog istraživanja, osobe koje upisuju psihologiju su one koje već u sebi imaju motivaciju i sposobnost da se bave

drugima. Ovo istraživanje ukazalo nam je i na razliku uslovljenu varijablom pol, pri čemu ispitanice imaju veći kapacitet za mentalizaciju i izraženiju empatiju.

Potvrdu ovih istraživanja dobila je Dosković (2015) dobivši rezultate po kojima ispitanici pomagačkih profesija (psihologija i pedagogija) pokazuju dominantan siguran obrazac vezivanja dok to nije slučaj sa nepomagačkim profesijama (kod studenata ekonomije i prava dominantan je izbjegavajući i preokupirani obrazac vezivanja a kod studenata mašinskog i elektronskog fakulteta dominira izbjegavajući obrazac). Nalaz ovog istraživanja pokazuje i da je pozitivan model drugih kao i kapacitet za mentalizaciju, izraženiji u grupi studenata koji se obrazuju za buduće pomagače nego što je to kod studenata nepomagačkih zanimanja. Rezultati ukazuju i na prisustvo polnih razlika po kojem su ispitanici muškog pola skloniji izbjegavajućem a žene preokupiranom stilu afektivnog vezivanja.

Afektivna vezanost u populaciji studenata medicine, istraživali su Moghadam i saradnici (2016). Rezultati njihovog istraživanja pokazuju da je siguran obrazac afektivne vezanosti dominantan kod studenata medicine a najmanje uobičajen je ambivalentni stil afektivnog vezivanja. U ovom istraživanju nije pronađena značajna razlika između pola i afektivne vezanosti. Stil izbjegavanja veći je kod onih ispitanika koji su samci, takođe ovo istraživanje pokazalo je da i od stila afektivnog vezivanja zavisi i to koliko su ispitanici srećni. Ispitanici koji pripadaju sigurnom obrascu vezivanja su i srećniji od drugih ispitanika, rezultati su pokazali da su muškarci srećniji od žena.

Želeskov-Đorić (2012) u svom istraživanju “Rezilijentnost i zadovoljstvo hirurga” sumira pregled dosadašnjih istraživanja afektivne vezanosti i crta ličnosti kod hirurga i ljekara. Prema tom pregledu, ljekari koji su sigurno vezani imaju sposobnost da rade sa pacijentima na konformističan način, oni lakše prepoznaju i odgovaraju na potrebe pacijenta koji su izbjegavajućeg obrasca vezivanja. Ljekari sa nesigurnim obrascem vezivanja lakše razumiju potrebe anksiozno vezanih pacijenta. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je kod hirurga prisutniji izbjegavajući stil partnerske afektivne vezanosti a kod ljekara preokupirani partnerski stil vezivanja. Nalaz pokazuje da i hirurzi i ljekari drugih specijalnosti se razlikuju po crtama ličnosti, ljekari pokazuju veće skorove na svim dimenzijama izuzev na psihoticizmu. Rezultati pokazuju da na osnovu afektivne vezanosti (kao i crta ličnosti i rezilijentnosti) možemo predvidjeti zadovoljstvo poslom ljekara i hirurga.

Prije nego što završimo sa ovim dijelom rada, osvrnućemo se na vezu između afektivne vezanosti sa zadovoljstvom životom i karijerom. Koohsar i Bonab (2011) istraživali su vezu

između afektivne vezanosti i zadovoljstva životom kod administrativnih radnika u srednjim školama. Rezultati su pokazali da stil afektivne vezanosti može biti prediktivna mjera zadovoljstva životom. Osobe sa sigurnim obrascem vezivanja su zadovoljnije poslom i svojim životom.

Slične rezultate dobili su Temiz i saradnici (2018), čije istraživanje pokazuje da postoji veza između zadovoljstva životom i afektivnog stila vezivanja. Oni ukazuju na to da je danas sve više studenata sa formiranim nesigurnim obrascem vezivanja. Nivo zadovoljstva životom kod njih je mnogo niži nego što je to slučaj kod sigurno vezanih studenata. Takođe, zadovoljstvo životom povezano je i sa akademskim postignućem.

Studija Taris-a i saradnika (2019) ispitivala je odnos između afektivne vezanosti i uspešnosti na poslu i njene povezanosti sa sindromom sagorijevanja. Nalazi studije pokazuju da je anksiozni obrazac vezivanja pozitivno povezan sa sagorijevanjem na poslu a negativno povezan sa radnim učinkom. Prema ovoj studiji rana stečena iskustva igraju značajnu ulogu u formiranju organizacijskog ponašanja čovjeka i njegovog zadovoljstva na poslu. Izbjegavajući obrazac vezivanja nije pokazao povezanost sa sagorijevanjem na poslu, pretpostavlja se da je razlog tome što su ovi pojedinci skloni da izbjegavaju probleme i potiskuju negativne emocije. Zbog sklonosti da pobjegnu od nevoljnih situacija manje i dožive stresa.

Novija studija rađena u Turskoj, ispitivala je odnos između afektivne vezanosti i organizacijskih faktora sa zadovoljstvom zaposlenih. Rezultati tog istraživanja (Wise i saradnici, 2022) pokazuju da organizacijski faktori kao i stilovi afektivne vezanosti mogu biti prediktivne mjere zadovoljstva karijerom. Stilovi afektivne vezanosti mogu nezavisno od organizacijskih faktora biti veoma dobra prediktivna mjera. Siguran obrazac afektivne vezanosti i nesiguran obrazac pokazuju veliku vezu sa zadovoljstvom karijerom. Sigurno vezani pojedinci su skloni da postižu veći uspjeh na poslu, formiraju dobre odnose sa kolegama, suočavaju se sa problemom i lakše ga rješavaju. U slučaju izbjegavajućeg i odbacujućeg obrasca afektivne vezanosti, oni nisu pokazali značajnu povezanost sa zadovoljstvom karijerom. Značajan je nalaz da pojedinci sa odbacujućim obrascem vezivanja mogu iskusiti emocionalnu i kognitivnu zaštitu od loših iskustava na poslu ali najčešće po cijeni lošijeg zdravlja. Rezultati ovog istraživanja nisu ukazali na rodnu razliku.

Kada pogledamo sva ova istraživanja, možemo zaključiti da je teorija afektivne vezanosti od velikog značaja u psihologiji, organizacijskoj psihologiji i uopšteno u različitim aspektima

života. Razumijevanje obrazaca afektivne vezanosti može nam pružiti mogućnost da sagledamo individualno ponašanje, odnose čovjeka sa drugima, čak i organizacijsku dinamiku. Afektivna vezanost povezana je i sa subjektivnim blagostanjem i zdravljem. Na primjer, siguran obrazac vezanosti povezan je sa većim subjektivnim blagostanjem, dobrim vještinama suočavanja sa problemima i formiranjem zdravih odnosa sa drugima, dok su osobe sa anksioznim stilom vezivanja sklone sindromu sagorijevanja. Teorija afektivne vezanosti u velikoj je vezi sa ponašanjem pojedinca na poslu i njegovom interakcijom sa drugim zaposlenim, povezana je i sa izborom karijere, akademskim postignućem i radnim učinkom. Znanja stečena u okviru ove teorije mogu polužiti unapređenju radnog okruženja, organizacije, poboljšanja učinka na poslu ali i u unapređenju subjektivnog blagostanja čovjeka.

1.2 Model Velikih Pet

Model velikih pet je vrlo priznat i prihvatljiv model koji se koristi za opisivanje i mjerenje osobina ličnosti. Zasniva se na ideji da se jedna ličnost može opisati na osnovu pet dimenzija gdje svaka od njih predstavlja jedan kontinuum na kojem pojedinac zauzima određeno mjesto. Te dimenzije su: neuroticizam, savjesnost, otvorenost, prijatnost i ekstraverzija. Ovaj model je od posebnog značaja, na osnovu kojeg možemo razumjeti različite segmente ljudske ličnosti i ponašanja. Na osnovu procjene ličnosti koristeći se ovim modelom, možemo steći uvid u to kako i na koji način ljudi razmišljaju, šta osjećaju, kako komuniciraju i ostvaruju kontakte sa drugim ljudima. Na primjer, osobe kod kojih je ekstraverzija izražena karakterišemo ih kao društvene osobe, oni obično prvi iniciraju prijateljstva, puni su energije i vole da se zabavljaju. Osobe koje su otvorene prema iskustvu, obično su radoznali, teže nepoznatom, sklone su da istražuju na nove i originalnije načine. Od osoba koje su savjesne, očekujemo da su odgovorne i marljive.

Razumijevanje modela velikih pet može biti veoma korisno u svakodnevnom životu pojedinca. Ono može pomoći da osoba razvije svijest o sebi, lično raste, lakše donosi odluke. Ukoliko osoba poznaje svoje vrline i mane, onda će njoj biti lakše da donosi važne odluke u svom životu poput izbora karijere i uopšteno načina na koji će lično i akademski da se razvija. Osim toga, poznavanje osobina ličnosti može pomoći osobi da lakše stupa u komunikaciju sa ljudima, rješava konflikte i lakše sarađuje sa drugima.

Ovaj model pronašao je široku primjenu u različitim oblastima nauke poput psihologije, organizacijske psihologije, obrazovanja, zdravstva. Zbog povezanosti sa predviđanjem problema mentalog zdravlja (Kim i saradnici, 2016), ovaj model može biti od koristi u unapređenju zdravlja, izbora metode liječenja i ishoda liječenja. U okviru organizacijske psihologije, njegov značaj se ogleda u primjeni za selekciju i regrutaciju kandidata za posao, izboru karijere, unapređenju radne klime i dinamike organizacije. Važno je sve više prepoznavanje značaja ovog modela i njegove primjene u svakodnevnom životu kako bi formirali produktivno i harmonično okruženje.

U nastavku teksta govorićemo o teoriji modela velikih pet, njegovom porijeklu i nastanku kao i dimenzijama ovog modela. Osvrnućemo se i na značaj crta ličnosti u organizacijskoj psihologiji i izboru karijere kao i na značaju crta ličnosti na zadovoljstvo životom. U ovom dijelu obuhvatićemo i pregled dosadašnjih istraživanja u okviru različitih profesija, sa dominantno osvrtnom na ona zanimanja koje smo uključili u istraživanju a to su profesije nastavnika, zdravstvenih radnika, psihologa i ekonomista.

1.2.1 Porijeklo i nastanak modela Velikih Pet

Psihologija ličnosti bila je predmet istraživanja brojnih istraživača što je rezultiralo formiranjem i sve brojnijih teorija ličnosti. Najčešće te teorije su se razlikovale međusobno, nisu bile dovoljno određene i razumljive svima a ono što je predstavljalo još veći problem jeste što skale sa istim imenom mjere stvari koje nisu iste. Možemo se složiti da za jednog istraživača koji procjenjuje ličnost a nalazi se u ovakvoj situaciji ovo može biti veoma zbunjujuće, Kako generalizovati rezultate ukoliko se istraživači ne slažu oko naziva određenih termina, ne slažu se oko osobina i načina na koji trebamo procjenjivati određenu osobu. Ono što je psihologiji kao nauci tada najviše falilo jeste određena taksonomija njenog predmeta koja bi pojednostavila ovakav zadatak tako što bi omogućila istraživačima da ispituju određene domene ličnosti a ne zalaziti u beskraj individualnih, posebnih ljudskih osobina. Takva jedna taksonomija podjednostavila bi zadatak svakog istraživača i omogućila njihovo međusobno razumijevanje.

Nakon dužeg vremena istraživanja, psihologija se približila takvoj taksonomiji a takvo nešto pružio im je model “velikih pet”. Ono po čemu se ovaj model razlikuje od brojnih teorija jeste što nije izveden iz određene teorije već je izveden iz analize termina na prirodnom jeziku koji je razumljiv ljudima i koji ljudi koriste kako bi opisali sebe i druge.

Osim toga ovaj model ima intergrativnu funkciju jer u istom odnosno zajedničkom okviru može predstavljati različite sisteme opisa ličnosti (John i Srivastava, 1999). Mnogi autori poput Klagesa, Baumgartena, Olporta i Odberta okrenuli su se prirodnom jeziku za taksonomiju a njihov rad vođen je takozvanom “leksičkom analizom” (John i Srivastava, 1999). Prema Trifunoviću (2012) leksička hipoteza se zasniva na stavu da jezik može da posluži kao korisno sredstvo za razumijevanje strukture ličnosti i njenog funkcionisanja.

Olport i Odbert započeli su studiju u kojoj su izdvojili termine koji se odnose na opis ličnosti iz engleskog rečnika. Broj termina brojao je čak 18 000. Zatim su taj broj razvrstali u četiri kategorije, prva kategorija je uključivala osobine ličnosti, druga privremena stanja poput raspoloženja i aktivnosti, treća se odnosi na pojmove koje definišu ugled i vredovanje sebe i poslednja kategorija je uključivala fizičke karakteristike (John i Srivastava, 1999). Na kraju njihova studija brojala je oko 4504 termina koje su izdvojili kao crte ličnosti a koje je kasnije Katel iskoristio za svoje istraživanje. Koristeći se faktorskom analizom izdvojio je 16 nezavisnih faktora po kojima se može opisati ličnost. Na osnovu toga formirao je 16PF inventar ličnosti (Želeskov-Đorić, 2012).

Mnogi istraživači vršili su ponovnu analizu Katelovih korelacionih matrica ali nisu potvrdili broj faktora koje je Katel predložio. Za razliku od Katela, Fiske je konstruisao mnogo jednostavnije opise izvedene iz samoocjenjivanja, ocjena kolega i psihološkog osoblja. Njihove ocjene su bile mnogo slične da su podsjećale na model velikih pet (John i Srivastava, 1999). Tupes i Kristal takođe su “reanalizirali korelacione matrice dobijene na uzorku devet različitih uzoraka ljudi različitog socijalnog i obrazovnog statusa” (Knežević i saradnici, 2004:8) i u tim analizama dobili pet faktora koje su nazvali:

- “Surgencija- pričljiv, asertivan i pun energije
- Saradljivost- dobrodušan, kooperativan, pun poverenja
- Zavisnost- Savestan, odgovoran, uredan
- Emocionalna stabilnost- uravnotežen, neneurotičan, ne uznemiruje se lako
- Kultura – intelektualan, kulturan, uglađen, nezavisan u mišljenju” (Knežević i saradnici, 2004:8).

Još jedan istraživač kojeg je važno pomenuti za razvoj modela velikih pet jeste Norman. Norman je praktično ponovio rad kao što su to radili Olport i Odbert i njegov broj termina brojao je nešto više od 18 000 pojmova. Kasnije je taj skup redukovao za oko 50% i što je

dalje nastavio dok nije došao do samo pet faktora. Na taj način uticao je i više na prihvatanju stanovišta da je pet faktora dovoljno da se opiše jedna ličnost (Knežević i saradnici, 2004).

Konačno dolazimo do tvorca termina “Modela Velikih Pet” Goldberga. Prema Goldbergu, svaki od inventara ličnosti sadrži nešto ili prikazuje nešto od modela velikih pet. Goldberg je u svojim istraživanjima koristio različite Normanove klasifikacije, na koje je primjenjivao različite metode faktorske ekstrakcije i rotacije pri čemu bi uvijek dobijao nepromijenjen sadržaj prvih pet. Osim toga, ova petofaktorska struktura se održala i u drugim jezicima, što ukazuje na to da se u različitim kulturama individualne razlike kodiraju na univerzalan način (Knežević i saradnici, 2004).

To potvrđuje i Digiman, koji je reanalizom šest studija potvrdio ovih pet faktora koje naziva:

- Ekstraverzija
- Saradljivost
- Savjesnost
- Emocionalna stabilnost
- Intelpekt ili Imaginacija (Knežević i saradnici, 2004).

Sada ćemo se osvrnuti na “petofaktorski model” koji se često u literaturi posmatra kao sinonim za model velikih pet. Ova dva modela dijele istu osnovu koja se bazira na leksičkoj hipotezi. Razlika između njih jeste u autorima koji su ih istraživali i u tome što petofaktorski model ističe važnu ulogu genetskih faktora što nije slučaj sa modelom velikih pet (Želeskov-Đorić, 2012).

Najzaslužniji za razvoj petofaktorskog modela jesu radovi Mek Koste i MekRia. Njihovo istraživanje počelo je od utvrđivanja najširih i najuticajnijih tema u procjeni ličnosti pa do utvrđivanja onih najspecifičnijih ističući važnost organizacije crta ličnosti kao hijerarhije. Kosta i Mekri su se složili da postoji pet opštih faktora ili dimenzija ličnosti (Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost i Savjesnost) od kojih se svaka dimenzija sačinjena od šest crta (Želeskov-Đorić, 2012).

1.2.2 Teorija modela Velikih Pet

Nakon dugog perioda istraživanja u oblasti psihologije ličnosti, kako bi se pronašle osnovne crte ličnosti sa kojima možemo opisati svaku osobu pojedinačno dolazimo do

konačnog modela velikih pet. Ovaj model je psihologiji pružio taksonomiju koja joj je snažno bila potrebna. Analizirajući istoriju nastanka ovog modela možemo reći da je za ovakav uspjeh zaslužan novi pristup po kojem model nije izvučen iz određene teorije već izveden iz analize termina u prirodnom jeziku te je na takav način bio prihvaćen većini autora. Takođe ovaj model integriše različite sisteme ličnosti u zajedničkom okviru. Postao je jedan od najpriznatijih pristupa za opisivanje ličnosti (Power i Pluess, 2015).

Prema ovom modelu, jednu ličnost možemo opisati na osnovu sledećih dimenzija, o kojima ćemo nešto više reći u daljem tekstu, a to su:

- Neuroticizam
- Ekstraverzija
- Otvorenost prema iskustvu
- Prijatnost
- Savjesnost

Svaka od ovih dimenzija predstavlja određeni raspon na čijim krajevima se nalaze ekstremi a osoba, koju procjenjujemo na osnovu ovog modela, na tom rasponu zauzima određeno mjesto. Trebamo napomenuti da se ne slažu svi istraživači u pogledu ispravnosti ovog modela ali formiran je konsenzus potkrijepljen istraživanjem koje ističe da su osobine velikih pet koristan način razmišljanja o ličnosti¹. Vidjeli smo u analizi istorije nastanka ovog modela da brojni istraživači analiziranjem velikog broja termina u prirodnom jeziku uvijek dolaze do pet osnovnih faktora na osnovu kojih možemo opisati ličnost. Osobine ličnosti su prilično stabilne tokom vremena te možemo i sami primijetiti da nam se nivo ekstraverzije odnosno introverzije tokom života nije značajno promijenio.² Hantington navodi da od 40 do 60% velike petorke je nasledno dok preostali procenti dolazili bi iz drugih izvora poput životnog iskustva. Osim toga, on u članku ističe i rezultate istraživanja koja su pokazala da na osnovu osobina velikih pet se može predvidjeti čovjekovo ponašanje, misli i emocije kao i da neka istraživanja sugerišu da postoji vjerovatnoća da ljudi dožive psihijatrijske poremećaje povezanih sa osobinama velikih pet³. Na osnovu ovih razmatranja, model velikih pet

¹ Huntington, C. (2022). *Big Five Personality Traits: Definition & Theory*. Preuzeto 27. avgusta 2023, sa <https://www.berkeleywellbeing.com/big-five-personality-traits.html>

² Huntington, C. (2022). *Big Five Personality Traits: Definition & Theory*. Preuzeto 27. avgusta 2023 sa <https://www.berkeleywellbeing.com/big-five-personality-traits.html>

³ Huntington, C. (2022). *Big Five Personality Traits: Definition & Theory*. Preuzeto 27. avgusta 2023, sa <https://www.berkeleywellbeing.com/big-five-personality-traits.html>

predstavlja adekvatnu metodu za procjenjivanje ličnosti, koji može pronaći primjenu u raznim oblastima života.

1.2.3 Dimenzije modela Velikih Pet

Model Velikih Pet obuhvata pet dimenzija odnosno domena kako ih nazivamo koji obuhvataju grupe “različitih bihevioralnih, afektivnih i kognitivnih dimenzija koji se mogu na različite načine grupisati” (Želeskov-Đorić, 2012:100). Kako smo ranije u tekstu govorili, svaki od ovih faktora predstavljen je u obliku raspona na čijim krajevima se nalaze ekstremi a mi možemo se nalaziti na nekom djelu tog raspona. Te dimenzije su: ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost prema iskustvu, prijatnost i savjesnost.

Ekstraverzija:

Ovaj domen odnosi se na komunikativnost i društvenost. Osobe koje postižu visok skor na ovom domenu nazivamo “ekstravertima”. Ekstraverti su oni ljudi koji preferiraju velike skupove ljudi, samopouzđani su, veseli, optimistični. Ekstraverte možemo lako primijetiti u svakodnevnom životu, to su one osobe koje zrače energijom i entuzijazmom, veoma pričljivi koji lako ulaze u komunikaciju sa svima, najčešće zainteresovani i uključeni u velike društvene skupove. Nasuprot njima, nizak skor na ovom domenu postižu one osobe koje nazivamo “intravertima”. Intraverti su za razliku od ekstroverta rezervisaniji, povučeni i sramežljivi. Oni najčešće izbjegavaju veliku grupu ljudi i preferiraju samostalne aktivnosti. U doživljaju emocija i uzbuđenja, mnogo su umjereniji od ekstraverta. Ljudi se mogu nalaziti i na sredini ovog domena, obuhvatajući po neke karakteristike ova dva ekstrema.

Neuroticizam:

Ovaj domen odnosi se na emocionalnu stabilnost i prilagođenost na jednom kraju i emocionalna nestabilnost ili neprilagođenost na drugom kraju. Osobe koje na domenu neuroticizam postižu visok skor, su one osobe koje opisujemo kao emocionalno nestabilne, osobe koje teško podnose stres i stresori ih znaju snažno uznemiriti. Najčešće su anksiozne, depresivne osobe koje pretjerano brinu i iracionalno reaguju na situacije (Želeskov-Đorić, 2012). Teško im je da se prilagode stresnim situacijama ili ne pronalaze dobre mehanizme odbrane u takvim situacijama. Ove osobe su pod rizikom da obole od nekih psiholoških poremećaja. Emocionalno stabilne osobe koje se lako prilagođavaju na različite izazove u svakodnevnom životu, na ovom domenu postižu nizak skor.

Otvorenost:

Ovaj domen odnosi se na “intelektualnu radoznalost, osetljivost za estetiku, preferenciju različitosti, nezavisnost u mišljenju, potrebu za promjenom” i slično (Knežević i saradnici, 2004:20). Osobe koje postižu visok skor na ovom domenu su one osobe koje su radoznale, maštovite, zainteresovane za brojna nova i neobična iskustva, skloni su da eksperimentišu sa novim idejama, skloni nekonvencionalnim idejama i divergentim mišljenjem. Nasuprot njima su osobe koje su konvencionalnog mišljenja, konzervativni su i radije biraju poznato u odnosu na nepoznato. Njihova interesovanja su sužena i kruta. Ova dimenzija u velikoj vezi je sa stepenom obrazovanja i uspjehom u umjetničkim zanimanja, a nizak skor možemo sresti kod onih osoba koje su konzervativnih političkih preferenci (Karabegović, 2013).

Saradljivost:

Ovaj domen odnosi se na interpersonalne relacije. Na jednom kraju imamo izražen alturizam, empatiju i želju da se pomogne drugima dok na suprotnom kraju imamo cinizam, nepovjerenje, sebičnost (Želeskov-Đorić, 2012). Osobe koje na ovom domenu imaju visok skor, pokazuju spremnost da pomognu drugima, razvijaju povjerenje u ljude i imaju pozitivan pogled na svijet i društvo. Od domena saradljivost mogli bismo da očekujemo da bude dominantan u grupi pomagačkih profesija, jer su za ovu vrstu profesija, osobine poput alturizma i saradnje vrlo važne (Želeskov-Đorić, 2012). Osobe koje postižu nizak skor na domenu saradljivosti nemaju povjerenja u ljude, stalno su sumnjičavi i očekuju da će ih drugi ljudi iskoristiti ili povrijediti. Usmjereni su samo na sebe, na zadovoljene ličnih potreba pri tome ne vode računa o drugima. Nisko izražena saradljivost kod njih ukazuje da ne bi bili dobri timski igrači što bi moglo uzrokovati konflikte na poslu.

Savjesnost:

Domen Savjesnost, odnosi se na pridržavanje principa i samokontroli. Odnosi se na organizovanje svakodnevnih aktivnosti, način rada i planiranja, organizacija poslova i pridržavanje plana ili dužnosti. Visoke rezultate na ovom domenu imaju osobe koje su savjesne, pouzdane, čvrsto se drže svojih principa, odgovorne. Takvu osobu na poslu mogli bismo da prepoznamo po tome što uvijek dolazi na vrijeme na radnom mjestu, planski izvršava poslovne obaveze, na vrijeme završava svoje obaveze, usmjeren je ka cilju i voljan da istog ispuni. Moguće je i postojanje negativnog aspekta kod ovih osoba a to je radoholičarsko ponašanje (Knežević i saradnici, 2004). Nizak skor na ovom domenu, postižu

one osobe koje su najčešće okarakterisane kao bezbrižne u ostvarivanju svojih ciljeva, hedonisti su, površni su u radu i slično (Knežević i saradnici, 2004).

1.2.4 Značaj crta ličnosti u organizacijskoj psihologiji i izboru karijere

Interesovanje istraživača u izučavanju značaja crta ličnosti poprimilo je veliko interesovanje u različitim oblastima kako psihologije tako i u okviru drugih nauka. Sve više uočavamo njihov značaj u organizacijskoj psihologiji, izboru odnosno regrutaciji i selekciji zaposlenih što je postalo neizostavno u većim organizacijama. Veće organizacije često zapošljavaju psihologe radi selekcije kandidata prijavljenih za posao. Crte ličnosti mogu biti značajno sredstvo kojim možemo predvidjeti različite oblike organizacijskog ponašanja. Svakom poslodavcu je važno da ima radnike koji svojim vještinama zadovoljavaju potrebe radnog mjesta jer to značajno utiče na produktivnost radnika a time i funkcionisanja čitave radne organizacije. Poslodavac u tom slučaju treba da poznaje koje to osobine ličnosti odgovaraju određenoj poziciji u organizaciji a ujedno i da ih prepozna u potencijalnim novim zaposlenim. Naravno da osobine ličnosti nisu jedini faktor koji je presudan za produktivan rad na poslu već pored njih su i vještine zaposlenih, stručno znanje, vrijednosti, interesovanja i slično.

Organizacijsko ponašanje predstavlja ponašanje pojedinca u organizacijskom kontekstu (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Izučavanje i unapređivanje znanja o organizacijskom ponašanju pomaže nam da steknemo dublje razumijevanje u to kako se ljudi ponašaju u organizacijama. Ovo razumijevanje nam omogućava da predvidimo ponašanja koja se mogu pojaviti unutar organizacije ili među organizacijama (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Riječ je o vidljivim radnjama poput rada, radnih navika, saradnje sa kolegama i slično, ili o unutrašnjim stanjima poput planiranja, donošenja odluka (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Postoje tri aspekta organizacijskog ponašanja:

- Mikro organizacijsko – Ovaj aspekt organizacijskog ponašanja bavi se ponašanjem pojedinaca unutar organizacije, pri čemu je fokus na pojedinca. Na primjer, ovaj aspekt istraživao bi kako motivacija zaposlenog utiče na njegovu produktivnost na poslu.
- Mezo organizacijsko – Ovaj aspekt bavi se ponašanjem grupa unutar organizacije fokusira se na karakteristike grupe i način na koji ljudi međusobno komuniciraju, odnosno fokus je na njihovom ponašanju (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019).

- Makro organizacijsko – Ovaj aspekt bavi se ponašanjem organizacije u cjelini, fokusirajući se na širi kontekst po kojem se ponašanje cjelokupne organizacije posmatra kao entitet (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019).

Odgovorno organizacijsko ponašanje je ono ponašanje koje doprinosi produktivnosti i uspješnosti funkcionisanja organizacije pri tome zaposleni ne dobija posebnu nagradu za takvo ponašanje. Vrijedna može biti i ona osoba koja ne mora biti posebno uspješna na poslu, već i ona koja podstiče druge da bolje rade, stvara pozitivnu atmosferu u organizaciji (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Odgovornom osobom bismo smatrali onu koja na vrijeme izvršava radne zadatke, pomaže drugima oko određenih zadataka, na vrijeme obavještava kolege i nadređene o važnim informacijama.

Nepoželjno organizacijsko ponašanje obuhvata sva ona ponašanja koja su namjerna i koja mogu ugroziti organizaciju i njene zaposlene. Istraživači različito definišu nepoželjno organizacijsko ponašanje, npr. prema Grajs-u nepoželjno organizacijsko ponašanje obuhvata jedanaest dimenzija a to su “krađa, uništavanje imovine, zloupotreba resursa i vremena, zloupotreba informacija, ponašanja koja ugrožavaju sigurnost, smanjeno prisustvovanje na poslu, slab kvalitet rada, korišćenje alkohola i droga, neadekvatna fizička i verbalna postupanja” (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019:33) a prema Robinsonu to je “kršenje normi organizacije, mobing, seksualno uznemiravanje, zloupotreba informacija, izbjegavanje radnih obaveza” i slično (prema Martinčić-Gutić i saradnici, 2019:33).

Svatom poslodavcu je važno da izbjegne zaposlene koji imaju sklonost ka nepoželjnom organizacijskom ponašanju, tako da će se često opredijeliti ka testovima ličnosti na osnovu kojih bi mogli izvršiti selekciju kandidata i izbjeći one sa ovim sklonostima. Model Velikih pet, pronašao je značajno mjesto u okviru organizacijske psihologije. Vuković (2016) u svojoj disertaciji navodi da postoji veliki broj dokaza da model velikih pet može dati dobru predikciju radnog učinka i da Google Scholar prijavljuje više od 18 000 citata modela Velikih pet. Dimenzije crta ličnosti poput savjesnosti i prijatnosti mogu predvidjeti nepoželjno organizacijsko ponašanje. Osobe koje su emocionalno nestabile najčešće su neodlučne prilikom izbora svoje karijere, manje su motivisane za posao, teže se uklapaju u radnu atmosferu, manje sarađuju sa kolegama što se može negativno odraziti na samu organizaciju (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Emocionalno stabilne osobe pokazuju se bolje na programima za osposobljavanje, grupno izvođenje, imaju bolji radni učinak.

Ekstraverzija može biti dobar pokazatelj radnog učinka ali kod određenih zanimanja, očekuje se da će njena predikativnost biti najviše izražena tamo gdje se najviše potenciraju socijalne interakcije. Zanimanja poput marketinga i menadžera za ekstraverte mogu biti dobra opcija, gdje osobine ekstraverta mogu doći do izražaja i povećati produktivnost rada. Osobe koje su ekstravertne i otvorene na iskustvu, sklone su i da promijene radnu okolinu kako bi poboljšale uslove na poslu (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Osobe sa izraženom otvorenosću ka iskustvu, sklone su da napreduju, samostalno djeluju, imaju snažnu želju za moći i samoaktualizaciji, radoznali su i lako se prilagođavaju novim poslovima i nepoznatim situacijama (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Kao i ekstraverzija, uticaj crte otvorenost ka iskustvu na radni učinak takođe zavisi od određenog zanimanja, tako da ona može biti prediktivna kod poslova koji zahtijevaju interakciju između nadređenih, kolega i klijenata, nisku otvorenost za iskustvo možemo sresti kod osoba koje su konvencionalne, nefleksibilne uskog razmišljanja i autoritarnih sklonosti (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019). Crta Prijatnost, značajna je kod onih zanimanja koja podrazumijevaju timski rad, saradnju, grupno izvođenje dok bi niska prijatnost dovela do besposličarenja na poslu. Savjesnost je crta koja je najviše tražena kod zaposlenih jer se ona dovodi u vezu sa pridržavanjem pravila na poslu i organizaciji, odgovornošću i organizovanim radom što za sobom povlači i veću produktivnost na poslu (Martinčić-Gutić i saradnici, 2019).

Crte ličnosti mogu biti u velikoj vezi sa pojavom tjelesnih simptoma i stresa čiji intezitet mogu povećati sredinski faktori. Stavovi prema poslu i organizaciji mogu biti jaki stresori naročito ako se udruže sa crtom neuroticizam. Osobe koje su inače neurotične, sklone su da budu preokupirane brigom, lošeg raspoloženja što može da se odrazi i na radno funkcionisanje. Ako uz to svoje radno okruženje ili generalno cjelokupnu organizaciju smatraju zahtjevnom, neprijatnom ili konfliktom to može povećati stres koji osoba doživljava a isto se može negativno odraziti na zdravstveno stanje osobe. Medicinske sestre koje su nezadovoljne svojim poslom, pokazuju više simptoma gripa, pseudoneuroloških i tjelesnih simptoma od onih koje su zadovoljne poslom (Kračić i saradnici, 2006).

Značaj crta ličnosti za izbor karijere odnosi se na to da osoba bira svoje buduće zanimanje u skladu sa njenim osobinama, interesovanjima, vrijednostima što za sobom povlači i veće zadovoljstvo karijerom (Vuković, 2016). Dakle, osim toga što bi mogli da koristimo crte ličnosti u istraživanjima kako bi predvidjeli potencijalno buduće zanimanje mogli bi i da predvidimo u kojoj mjeri će osoba biti zadovoljna svojom karijerom. Naravno trebamo imati uvijek na umu da pored osobina ličnosti mogu uticati i drugi sredinski faktori koji bi mogli

uticati na izbor karijere ali i trebamo praviti razliku između stabilnih crta ličnosti koje se ne mijenjaju tokom života i onih crta koje su podložne promjeni. U obzir trebamo uzeti i fazu karijere jer prilikom selekcije kandidata za posao tražimo one osobine koju su u tom momentu potrebne na određenom radnom mjestu (Vuković, 2016).

Holandova teorija, jedna je od najpoznatijih teorija koja se odnosi na vezu između crta ličnosti i izbora karijere. Drugačije u literaturi se naziva teorijom interesa jer na osnovu određenih interesovanja možemo utvrditi individualne razlike među ljudima pri izboru karijere. Prema Holandu, zadovoljstvo karijerom je veće ukoliko postoji podudarnost između ličnih interesovanja i okoline u kojoj osoba radi i podudarnosti ličnih osobina sa očekivanom ulogom na poslu (Vuković, 2016). Ukoliko se ove stvari podudaraju, očekuje se i veće zadovoljstvo poslom. Na primjer, ukoliko je osoba otvorena ka iskustvu i na svom radnom mjestu ima mogućnosti da istražuje, napreduje i raste, onda će ona biti veoma zadovoljna poslom a time i produktivnija na radnom mjestu. Holand je u svojoj teoriji izdvojio šest kategorija interesovanja (realističan, istražujući, umjetnički, socijalni, konvencionalan i preduzimljiv) po kojima se ljudi razlikuju i šest radnih okruženja (Vuković, 2016). Ličnost je u njegovoj teoriji opisana u terminima interesovanja i ona ima direktan odnos sa samim radnim okruženjem (Vuković, 2016). Ova teorija se pokazala korisnom jer može prikazati individualne razlike ispitanika u domenu izbora različitih profesija. Ova teorija je pokazala određena preklapanja sa modelom velikih pet (ekstraverzija sa socijalnošću i preduzimljivošću, i otvorenost prema iskustvu sa istražujućim i umjetničkim tipom) (Vuković, 2016). Ova teorija je značajna i po tome što su nakon nje razvijeni brojni testovi ličnosti i nova istraživanja.

Istraživanje De Jong-a i saradnika (2019), pokazalo je da osobine ličnosti mogu da predvide sklonost osoba ka određenim ulogama u radnom kontekstu. Njihovi rezultati pokazuju da ekstraverzija, savjesnost i otvorenost prema iskustvu utiču na preferencije uloga u karijeri poput kreatora, voditelja, stručnjaka, direktora i inspiratora što kasnije dovodi i do toga da osoba usvoji ove uloge u karijeri. Crte neuroticizam i prijatnost su manje važne u preferenciji i usvajanju uloga. Njihovi rezultati ukazuju i na značaj razlika u individualnim osobinama i preferenciji uloga tokom razvoja karijere.

Sumirajući navedenu literaturu, uočavamo da model velikih pet ima značajnu ulogu u organizacijskoj psihologiji i izboru karijere. Ono može biti snažno prediktivno sredstvo

prilikom izbora karijere, radnog učinka, zadovoljstva poslom, usvajanjem uloga i identifikacijom sa njima.

1.2.5 Pregled istraživanja modela Velikih Pet kod različitih profesija

Kako smo ranije naveli, Google scholar broji više od 18 000 citata modela “velikih pet” što ukazuje na to da je ovaj model adekvatan za brojna istraživanja zbog svojih prednosti, naročito mogućnosti predviđanja ponašanja. U ovom dijelu bavićemo se pregledom dosadašnjih istraživanja modela “velikih pet” u okviru različitih profesija pri čemu će fokus biti na zanimanja nastavnika, zdravstvenih radnika, ekonomista i psihologa.

Filip Livens i saradnici (2002) u svojoj studiji koja je uključivala studente različitih smjerova, donose važne zaključke u pogledu razlika u ličnosti između studenata medicine i drugih akademskih smjerova. Studenti medicine pokazuju visoke rezultate na ekstraverziji i prijatnosti, kao i studenti psihologije. Takođe ova studija je pokazala da crte ličnosti mogu biti u vezi sa akademskim postignućem studenata. Studenti koji imaju izraženu crtu “savjesnost” pokazuju veći akademski učinak. Oni studenti koji su društveni i imaju snažnu želju za uzbuđenjem a pritom postižu niske rezultate na crti savjesnost, najčešće imaju manje šanse da polažu ispite. Ovo istraživanje ukazuje da ne postoji jedinstveni obrazac ličnosti između drugih akademskih smjerova u pogledu ličnosti od studenata medicine. Nalazi ovog istraživanja ukazuju na značaj procjene ličnosti kao korisnog sredstva koje može služiti za usmjeravanje i savjetovanje studenata tokom obrazovanja.

U okviru istraživanja Jelene Želeskov-Đorić (2012), o kojem smo govorili u prethodnom poglavlju, ispitivana je i razlika između hirurga i ljekara drugih specijalnosti u pogledu ličnosti. Rezultati njenog istraživanja pokazuju da postoje razlike ali da one nisu statistički značajne.

Klariana (2013) u svom istraživanju pokazuje da studenti na različitim fakultetima imaju različite karakteristike u smislu ličnosti, odugovlačenja i varanja. Studenti ekonomije su emocionalno stabilniji ali i skloni odlaganju obaveza. Studenti tehnologije pokazuju visoke rezultate na emocionalnoj stabilnosti dok studenti na obrazovnim programima su ljubazniji i savjesniji od drugih. Rezultati ukazuju i na razliku među polovima po kojima studentice humanističkih nauka nadmašuju druge u otvorenosti, studentice koje su upisane na obrazovne programe postižu veće rezultate na savjesnosti i prijatnosti. Ispitanice koje pokazuju veće ocjene na prijatnosti i savjesnosti i pri tom nisu sklone odugovlačenju ili varanju najčešće

biraju humanistička ili obrazovna zanimanja dok muškarci koji su emocionalno stabilniji ali i skloni odlaganju obaveza najčešće biraju ona zanimanja poput prava, ekonomije i inženjerstva.

Veoma korisno djelo je i Vedelov pregled istraživanja (2016) koji obuhvata 12 prihvatljivih studija (obuhvata zbirnu veličinu uzorka od 13 389 ispitanika) koje se odnose na ispitivanja grupnih razlika u osobinama ličnosti i različitih profesija. Pregledom istraživanja utvrđeno je da postoje značajne razlike u grupama ličnosti među akademskim smjerovima. Studenti psihologije postižu visoke rezultate na neuroticizmu, otvorenosti i skladnosti, dok studenti medicine na ekstraverziji i skladnosti. Studenti ekonomije pokazuju visoke rezultate na ekstraverziji dok na drugim dimenzijama poput savjesnosti pokazuju konstantno niže rezultate od ostalih grupa. Studenti humanističkih nauka i studenti umjetnosti postižu visoke rezultate na otvorenosti, neuroticizmu i konstantno niže rezultate na savjesnosti. Studenti političkih nauka postižu visoke rezultate na otvorenosti i ekstraverziji. Rezultati ukazuju i na prisutnost razlika u polu, pri čemu žene postižu veće rezultate na skladnosti, neuroticizmu i savjesnosti.

Dušan Vuković u svojoj disertaciji (2016) polazi od pretpostavke da osoba bira svoje zanimanje prema svojim osobinama, interesovanjima, vrijednostima čime povećava šansu za većim zadovoljstvom karijerom, a to zadovoljstvo je veće ukoliko je podudarnost između osobina ličnosti i karakteristika karijere veća. Vuković pregledom istraživanja u disertaciji navodi da su određene crte ličnosti prediktor zadovoljstva i ispunjenosti kod vrlo uspješnih osoba, poput crte otvorenosti i snižene negativne emocionalnosti, i prediktor radnog učinka zaposlenih kao i da dimenzije modela velikih pet to mogu pokazati. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da univerzitetski profesori kao i grupe menadžera, pokazuju veći stepen zadovoljstva karijerom, izraženiju crtu otvorenosti ka iskustvu i pozitivnu valencu u odnosu na grupu bankara koji su učestvovali u ovom istraživanju.

Hartman i Ertl (2021) pokazuju da nastavnici koji aktivno predaju su ekstravertniji, pri čemu žene postižu više rezultate od muškaraca na svim kategorijama. Crta ekstraverzija se pokazala kao presudna za one studente koji se obrazuju da budu nastavnici. Žene koje su učestvovala u ovom istraživanju pokazuju veći rezultat na neuroticizmu, prijatnosti i savjesnosti pri čemu neuroticizam pokazuje najveće razlike. Crta otvorenost ka iskustvu pokazala je značajne razlike među akademskim smjerovima, studenti njemačkog jezika ovdje su pokazali visoke rezultate.

1.2.6 Značaj crta ličnosti na zadovoljstvo životom

Šta je to kvalitetan i dobar život, bio je predmet razmatranja brojnih filozofa i teoretičara kojem su pristupali sa različitih stanovišta poput hedonizma ili eudemonizma. Čak je i tada bilo prilično jasno da je to vrlo složen termin, višedimenzionalan i može se na više načina definisati. Zadovoljstvo životom, kvalitet života i sreća su komponente subjektivne dobrobiti (Petrov i saradnici, 2011). Sreća je specifična emocija koju karakterišu pozitivna osjećanja i ona predstavlja emocionalnu komponentu subjektivne dobrobiti (Petrov i saradnici, 2011). Zadovoljstvo životom predstavlja čovjekov ukupni osjećaj zadovoljstva životom u cjelini i ono je kognitivna komponenta subjektivne dobrobiti. Ono obuhvata globalno zadovoljstvo životom i zadovoljstvo pojedinim segmentima života (Tuce i Fako, 2014).

Globalno zadovoljstvo životom podrazumijeva široku sliku kojom pojedinac procjenjuje cjelokupni svoj život dok se zadovoljstvo pojedinim segmentima života odnosi na zadovoljstvo jednog aspekta života, npr. posao, karijera i slično (Tuce i Fako, 2014). Različite komponente zadovoljstva životom su međusobno povezane i njihovom samostalnom procjenom možemo dobiti mnogo više informacija i znanja o globalnom zadovoljstvu životom (Tuce i Fako, 2014). Osoba može biti zadovoljna većinom stvari iz svog života ali jednom ne, te ta jedna može uticati veoma na procjenu zadovoljstva životom, stoga Pavot i Diener (prema Tuce i Fako, 2014) naglašavaju da je važnije ispitivati globalno zadovoljstvo nečijim životom a ne samo pojedine aspekte zadovoljstva životom.

Na zadovoljstvo životom može uticati veliki broj faktora, kako spoljašnjeg tako i unutrašnjeg porijekla. Prema istraživanju Đukanovića (2019) mladi u Crnoj Gori u prosjeku su prilično zadovoljni svojim životom, obrazovanjem i odnosima sa drugima poput odnosa sa porodicom i prijateljima dok su najmanje zadovoljni svojim poslom. Istraživanje je pokazalo da faktor koji najviše utiče na percepciju globalnog zadovoljstva životom u Crnoj Gori je materijalno stanje. Osobe lošeg materijalnog položaja, najčešće su nezadovoljne životom u cjelini. Zadovoljstvo životom nije stabilno tokom vremena, što znači da se ono može mijenjati. Dosta je osjetljivo na promjene životnih uslova, npr. poboljšanje materijalne situacije ili gubitak voljene osobe može uticati na procjenu zadovoljstva životom (Pavićević i Minić, 2020).

U teorijskom definisanju zadovoljstva životom, pominjani su različiti modeli. Najviše se pominju sledeća tri (Penezić, 1996):

1. Model Top Down– Prema ovom modelu, zadovoljstvo životom se karakteriše kao nešto relativno stabilno pri čemu ljudi imaju dispozicije za interpretaciju života na pozitivan ili negativan način. Prema ovom modelu, naša subjektivna interpretacija događaja će značajnije uticati na zadovoljstvo životom od objektivne interpretacije. Fokusira se na činioce poput ličnosti i kognitivnih faktora i njihov uticaj na zadovoljstvo životom (Tuce i Fako, 2014).
2. Model Top-up – Prema ovom modelu, ukupan osjećaj subjektivnog blagostanja formira se na osnovu zbira svih blagostanja u različitim aspektima života, npr. ukoliko osoba osjeća sreću u velikom broju segmenata života, onda će njeno zadovoljstvo biti veće. U tom slučaju, zadovoljstvo životom karakterišemo kao nešto što je relativno nestabilno, pri čemu objektivna interpretacija ima značajniju ulogu (Tuce i Fako, 2014).
3. Model Dinamičke ravnoteže- Ovaj model ukazuje na značaj crta ličnosti kao prediktora zadovoljstva životom pored objektivnih i subjektivnih procjena zadovoljstva životom.

Psihologija ličnosti se posebno bavila ovim problemom. Često srećemo naslove članaka koje govore o posebnim tipovima ličnosti koji su srećniji u životu. Karakteristike ličnosti mogu imati veliki uticaj na procjenu globalnog zadovoljstva životom. Prema Deneve-u i Kuper-u, u objašnjenju subjektivne dobrobiti ličnost može doprinijeti od 39% pa do 63% (prema Tuce i Fako, 2014). Model Velikih Pet u brojim istraživanjima pokazao se kao predikativno sredstvo globalnog zadovoljstva životom kao i posebnih segmenata zadovoljstva životom. Crte ekstraverzija i neuroticizam pokazale su se kao najpredikativnije. Očekujemo da osobe koje su emocionalno stabilne, svijet vide u pozitivnijem svijetlu, stoga njihov subjektivni doživljaj određenih događaja je pozitivniji a zadovoljstvo životom veće. Neke crte ličnosti više su povezane sa određenim segmentima zadovoljstva životom. Crta savjesnost u vezi je sa zadovoljstvom poslom a priyatnost i ekstraverzija u vezi sa društvenim zadovoljstvom (Olaru i saradnici, 2023).

Da zadovoljstvo životom možemo dovesti u vezu sa osobinama ličnosti, pokazuje istraživanje Judža (2002) koji ukazuje da petofaktorski model može da predstavlja plodnu osnovu za ispitivanje zadovoljstva poslom. Crte ličnosti (ekstraverzija, neuroticizam i savjesnost) umjereno koreliraju sa zadovoljstvom životom. Čini se da ključ srećne ličnosti emocionalna stabilnost (niski neuroticizam) i ekstraverzija. Slične rezultate dobili su Bajkal i saradnici (2021) koji pokazuju da sve dimenzije ličnosti osim priyatnosti imaju značajan

uticaj na zadovoljstvo životom kao i da ličnost ima ulogu u obezbeđivanju ravnoteže između posla, privatnog života i zadovoljstva životom u cjelini. Rezultati istraživanja Jelineka i saradnika (2018) pokazuju da osobine ličnosti direktno utiču na zadovoljstvo životom. Ekstraverzija, savjesnost i emocionalna stabilnost pokazali su efekat na radno angažovanje, zadovoljstvo poslom i zadovoljstvo životom u cjelini pri čemu je zadovoljstvo poslom direktno povezano sa zadovoljstvom životom. Istraživanje Tuce i Fako (2014) na adolescentima pokazuje da sve osobine ličnosti modela velikih pet imaju značajnu ulogu u objašnjavanju zadovoljstva poslom kako kod djevojaka tako i kod mladića, sa time da se kod djevojaka neuroticizam i savjesnost posebno izdvojili. Osim toga crta otvorenost ka iskustvu se takođe pokazala značajnom u objašnjavanju zadovoljstva životom.

Sumirajući ova istraživanja, uočavamo da model velikih pet može biti važno sredstvo za procjenu zadovoljstva životom. Ljudi sa istaknutim crtama ličnosti poput emocionalne stabilnosti i ekstraverzije karakterišu se kao srećne osobe koje mnoge događaje u svojoj okolini percipiraju prijatnijim što ima za posledicu to da je osoba zadovoljnija životom. Crte ličnosti mogu imati snažnu prediktivnu vrijednost zadovoljstva životom.

II ISTRAŽIVAČKI DIO

2.1 Opis i predmet istraživanja

Proučavanje afektivne vezanosti čovjeka i njegovih crta ličnosti dugo je bio predmet istraživanja mnogih istraživača, koji su nastojali da istraže različite faktore koji doprinose formiranju ljudskog ponašanja i njihovih uticaja na fizičko i psihičko blagostanje pojedinca. Jedna od zanimljivih tema za istraživanje bila je i odnos između afektivne vezanosti i crta ličnosti. Konstrukt afektivne vezanosti odnosi se na emocionalnu vezu koju, najprije u ranom djetinjstvu, formiramo sa najznačajnijom figurom u našem životu a kasnije i sa drugim važnim figurama poput partnera. Crte ličnosti odnose se na trajne ili relativno trajne obrasce misli i ponašanja kao i obrasce osjećanja koji definišu karakter čovjeka. Važno je razumjeti kakav odnos i uticaj imaju ova dva faktora, jer nam oni mogu pokazati kako ostvarujemo odnose i kontakte sa drugima i kako ono utiče na naše psihičko i fizičko blagostanje. Osim toga, važno je i da razumijemo kako se ovi faktori manifestuju u različitim profesionalnim orijentacijama, jer svako zanimanje i svako radno mjesto sadrži određene izazove sa kojim se zaposleni može susresti kako na ličnom aspektu tako i na interpersonalne odnose sa zaposlenima i klijentima, sa kojima osoba dolazi u kontakt na radnom mjestu.

Dosadašnja istraživanja pokazuju da se kod određenih obrazaca vezivanja sreću i određene crte ličnosti, tako Tosun i saradnici (2022) navode da osobe koje su sigurno vezane imaju tendenciju da budu prijatnije, savjesnije i manje neurotične kao i da dobro upravljaju odnosima, otvoreni su za nova iskustva i imaju zdravije stavove o sebi. Osim toga, i afektivna vezanost i crte ličnosti utiču na zadovoljstvo životom pojedinca. Osobe sa formiranom sigurnom vezanošću su sklone da imaju pozitivniji pogled na ljude i uopšteno svijet nego što to imaju osobe sa drugim obrascem vezanosti. Od njih očekujemo da procjenjuju svoj život u pozitivnom svijetlu, pa očekujemo da će biti zadovoljniji svojim životom. U slučaju crta ličnosti, istraživanja pokazuju da postoji povezanost između crta ličnosti i zadovoljstva životom kao i da izražene crte ličnosti poput emocionalne stabilnosti (niski neuroticizam) i ekstraverzije čine ključ srećne ličnosti (Judge, 2002; Jelinek i saradnici, 2018).

Dok su se dosadašnja istraživanja fokusirala na ispitivanje odnosa između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom u opštoj populaciji, to nije slučaj u ispitivanju ovih komponenti odnosa kod različitih profesionalnih orijentacija. Neka zanimanja su prilično stresna i puna izazova što može značajno uticati na ličnost zaposlenog, njegovo zadovoljstvo

životom i na njegovo zdravlje. Na primjer, profesije zdravstvenih radnika mogu biti prilično stresne što može uticati na to da se osoba promijeni odnosno da prilagodi osobine poslu. Prema tome osoba može razviti druge obrasce mišljenja, emocija i osobina. Kako bi se zaštitili od stresa i sindroma sagorijevanja, mogu postati emocionalno distancirani od pacijenata i slično. Osim toga, sam izbor karijere može predstavljati poseban izazov. Primijetćete u svom okruženju, da srednjoškolcima koji se pripremaju za fakultet, to može biti stresan period jer su često nesigurni u tome da li će se pronaći u tom zanimanju kojeg su odabrali.

Budući da je izbor karijere jedna od značajnijih odluka koje čovjek donosi, interesovalo nas je koji stil afektivne vezanosti i uolikoj mjeri je zastupljen u grupi određene profesije. Kako su istraživanja pokazala da na izbor profesije i zanimanja mogu uticati i crte ličnosti (Želeskov-Đorić, 2012; Vuković, 2016), zanimalo nas je u kakvom su odnosu ova dva konstrukta, po čemu se ispitanici određenih profesija razlikuju i uolikoj mjeri su zadovoljni životom.

Predmet ovog istraživanja je ispitivanje odnosa između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod psihologa, zdravstvenih radnika i nastavnika u Crnoj Gori, uz ispitivanje dominantnog stila afektivne vezanosti i zastupljenosti određenih crta ličnosti kod sve tri grupe zanimanja. Kako je ovo istraživanje dominantno usmjereno na utvrđivanju razlika unutar izdvojenih pomagačkih profesija, smatrali smo da bi bilo korisno uključiti i kontrolnu grupu koju će činiti ispitanici koji pripadaju nepomagačkoj profesiji (u ovom slučaju to su ispitanici koji obavljaju poslove ekonomske struke). Istraživanje može imati implikacija na buduća istraživanja kao i na trening budućih nastavnika, psihologa, zdravstvenih radnika i ekonomista u cilju edukacije i pripreme za rad.

2.2 Cilj istraživanja

Kako je izbor zanimanja jedna od najznačajnijih odluka svakog čovjeka, važno je svako istraživanje sprovedeno na temu profesionalne orijentacije kako bi mladima olakšali donošenje ovakve odluke i kako bi se lakše pronašli u toj ulozi. Profesije nastavnika, zdravstvenih radnika i psihologa podrazumijevaju socijalne interakcije, karakteristike ličnosti ovdje igraju važnu ulogu i imaju intersubjektivni i intrasubjektivni uticaj. Poznato je da siguran obrazac afektivne vezanosti u vezi sa većim stepenom zadovoljstva životom (Temiz i Cömert, 2018), čime su i radnici zadovoljniji poslom i produktivniji su a njihovi klijenti

zadovoljniji uslugom. Takođe, postoje istraživanja dominantnih crta ličnosti u određenim profesijama po kojima su određene crte ličnosti prediktor budućeg zanimanja (Vedel, 2016). Vjerujemo da će ovo istraživanje poslužiti daljim istraživanjima i produbljivanjem znanja.

Kako je predmet ovog istraživanja ispitivanje odnosa između crta ličnosti, afektivne vezanosti i zadovoljstva životom kod nastavnika, zdravstvenih radnika, psihologa i ekonomista u Crnoj Gori. Predmet je i ispitivanje dominantnog obrasca afektivne vezanosti i zastupljenosti određenih crta ličnosti kod izdvojenih profesija. Na taj način biće ispunjena dva istraživačka cilja a to su:

- Provjeriti koji je dominantan obrazac afektivne vezanosti kod izdvojenih profesija u Crnoj Gori
- Provjeriti odnos i povezanost između obrazaca afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom.

Sve od navedenog se može sublimirati pa se mogu indetifikovati sledeći istraživački zadaci a to su:

- Ispitati odnos između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod izdvojenih profesija
- Ispitati dominantan obrazac afektivne vezanosti kod ovih zanimanja u Crnoj Gori.

Hipoteze:

Imajući u vidu prethodno navedene i definisane ciljeve i zadatke istraživanja postavljaju se sledeće hipoteze:

H1: Pretpostavlja se da će kod psihologa i zdravstvenih radnika biti dominantan siguran obrazac afektivne vezanosti.

Istraživanja pokazuju da osobe koje se bave pomagačkim zanimanjima su sigurno vezani, empatični i otvoreni za iskustva (Doskovic, 2015; Dimitrijević i saradnici, 2011; Moghadam i saradnici, 2016).

H2: Pretpostavlja se da postoji povezanost između obrazaca afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom.

Istraživanja pokazuju da postoji povezanost između ove tri komponente odnosa (Kadir i saradnici, 2015) kao i da siguran obrazac afektivne vezanosti (Temiz i Cömert, 2018) i crte poput ekstraverzije i emocionalne stabilnosti (Judge, 2002) su u vezi sa većim zadovoljstvom životom.

H3: Pretpostavlja se da će postojati razlika u polu u izraženosti crta ličnosti.

Argumentacija ovoj hipotezi su istraživanja koja pokazuju da postoji razlika između muškaraca i žena u izraženosti crta ličnosti. Veće rezultate na neuroticizmu, prijatnosti i savjesnosti postižu žene (Vedel, 2016; Hartman i Ertl, 2021; Clariana, 2013).

H4: Pretpostavlja se da će postojati razlika u polu u izraženosti dominantnog stila afektivnog vezivanja.

Argumentacija ovoj hipotezi jesu istraživanja koja pokazuju da postoji razlika u polu u izraženosti dominantnog stila afektivnog vezivanja. Kod muškaraca prisutniji je izbjegavajući stil afektivne vezanosti a kod žena preokupirani stil. (Dimitrijević i saradnici, 2011; Dasković, 2015).

H5: Pretpostavlja se da će se psiholozi, zdravstveni radnici i nastavnici razlikovati u pogledu izraženosti određenih crta ličnosti.

Istraživanja pokazuju da postoje značajne razlike u grupama ličnosti među akademskim smjerovima. Visoke rezultate na neuroticizmu, otvorenosti i prijatnosti postižu studenti psihologije, studenti medicine na ekstraverziji i prijatnosti (Vedel, 2016). Studenti na obrazovnim programima su savjesniji i prijatniji (Clariana, 2013). Crta ekstraverzija izražena je kod nastavnika koji aktivno predaju (Hartman i Ertl, 2021).

H6: Pretpostavlja se da će nivo zadovoljstva životom razlikovati u zavisnosti od određenog stila afektivne vezanosti i izraženosti određenih crta.

Poznato je da su sigurno vezani pojedinci zadovoljniji životom (Temiz i Cömert, 2018), kao i da osobine poput emocionalne stabilnosti (neuroticizam) i ekstraverzija predstavljaju ključ srećne osobe (Judge, 2002).

H7: Pretpostavlja se da će se ispitanici pomagačkih profesija razlikovati od ispitanika nepomagačke profesije u pogledu izraženosti određenih crta ličnosti i izraženosti dominantnog stila afektivne vezanosti.

Istraživanja pokazuju da se ispitanici pomagačkih profesija razlikuju od ispitanika nepomagačkih profesija u dominantnom afektivnom stilu vezivanja, pri čemu je siguran obrazac afektivnog vezivanja dominantniji u grupi pomagačkih profesija (Doskovic, 2015; Dimitrijević i saradnici, 2011). Istraživanja pokazuju i da postoji razlika u izraženosti crta ličnosti između pomagačkih i nepomagačkih profesija. Studenti ekonomije su emocionalno stabilniji (Clariana, 2013), ekstravertni su a na drugim crtama ličnosti postižu konstantno niske rezultate (Vedel, 2016). Neuroticizam, otvorenost i prijatnost su crte koje se sreću kod studenata psihologije, a ekstraverzija i savjesnost kod studenata medicine (Vedel, 2016). Studenti na obrazovnim programima su savjesniji i prijatniji (Clariana, 2013).

2.3 Uzorak i metod korišćenja tokom istraživanja

Uzorak:

U ovom istraživanju učestvovala su 225 ispitanika od kojih je 50 zdravstvenih radnika, 64 nastavnika, 50 ekonomista i 61 psiholog u Crnoj Gori, starosne dobi od 20 do 65 godina. U ovom uzorku, žena je bilo mnogo više (174) od muškaraca (51).

Tabela 1: *Raspodjela ispitanika po polu*

	Frekvencija	Procenat	Važeći procenat	Kumulativni procenat
Muški	51	22.7	22.7	22.7
Ženski	174	77.3	77.3	100.0
Ukupno	225	100.0	100.0	

Tabela 2: *Raspodjela ispitanika po kategorijama zanimanja*

	Frekvencija	Procenat	Važeći procenat	Kumulativan procenat
Ekonomista	50	22.2	22.2	22.2
Nastavnik	64	28.4	28.4	50.7
Psiholog	61	27.1	27.1	77.8
Zdravstveni radnik	50	22.2	22.2	100.0
Ukupno	225	100.0	100.0	

Tabela 3: *Raspodjela ispitanika po kategorijama pola i zanimanja zajedno*

		Zanimanje				Ukupno
		Psiholog	Nastavnik	Ekonomista	Zdravstveni radnik	
Pol	Muški	10	10	19	12	51
	Ženski	51	54	31	38	174
Ukupno		61	64	50	50	225

Kao što možemo da vidimo, u svakoj grupi broj žena je dominirao naročito kod pomagačkih profesija. Nešto više muškaraca je popunilo upitnik u kontrolnoj grupi odnosno kategoriji ekonomista. Po varijabli pol ispitanici nisu ujednačeni što se sreće u normalnoj populaciji gdje se najčešće žene opredjeljuju za pomagačke profesije. Online putem sprovedeno je istraživanje, u google forms-u su kreirani upitnici radi lakšeg prikupljanja podataka. Ispitanicima smo prosljedili link upitnika, kojima smo prvo pružili informacije o upitniku i objasnili šta je svrha upitnika i čemu je namijenjen, kao i da će se podaci dobijeni ovim upitnikom tumačiti grupno. Nakon toga, ispitanici ukoliko su bili zainteresovani, popunili su upitnik. Do ispitanika smo došli na osnovu poznanstva i društvenih mreža.

Metod:

U ovom istraživanju koristili smo četiri upitnika. Prvi upitnik koji smo kreirali je upitnik o sociodemografskim karakteristikama, kojim smo nastojali prikupiti informacije o polu, uzrastu, zanimanju, radnom statusu. Ispitanici su trebali da odaberu opciju koja odgovara njihovim sociodemografskim karakteristikama a upitnik zahtijeva oko minut izdvojenog vremena.

Drugi upitnik namijenjen je procjeni afektivne vezanosti. To je “Upitnik procjene afektivne vezanosti adolescenata i odraslih” (UPIPAV-R; Hanak, 2004). Sastoji se od sedam skala kojima procjenjujemo kvalitet afektivne vezanosti a to su: “strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, idealizacija roditelja, slaba regulacija bijesa, nerazriješena porodična traumatizacija, negativni koncept selfa, negativni koncept drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti” (Stefanović-Stanojević, 2011:232). Upitnik UPIPAV-R ima 77 stavki i po 11 stavki na jednoj subskali. Ispitanici na osnovu svojih iskustava, osjećanja i stavova o sebi i drugima procjenjuju u koliko mjeri ih tvrdnje dobro opisuju. Metrijske karakteristike ovog instrumenta su dobre, što znači da na osnovu skorova na dimenzijama vezanosti možemo odrediti kojem obrascu afektivnog vezivanja pripada svaki ispitanik. Unutrašnja

konzistentnost instrumenta u cjelini mjerena je alfa koeficijentom i iznosi $\alpha = .891$. Pouzdanost svih subskala je visoka, za pet skala Kronbah alfa koeficijent je veći od .80 a za ostale dvije iznosi .80 i .75 (Dosković, 2015).

Treći upitnik namijenjen je procjeni osnovnih crta ličnosti a to je BFI (The Big Five Inventory). Sastoji se od 5 skala (skala ekstraverzije, neuroticizma, savjesnosti, otvorenosti i prijetnosti) i 44 stavki. Ispitanik na Likertovoj skali, označava u kolikoj mjeri se slaže, odnosno ne slaže sa tvrdnjom. Bodovanje se sprovodi računanjem aritmetičke sredine za svaku subskalnu, određene stavke se obrnuto boduju. Metrijske karakteristike ovog instrumenta su zadovoljavajuće, pouzdanost subskala kreće se od .80 do .87, homogenost od .31 do .45, reprezentativnost stavki od .80 do .88 (Pejić, et al., 2013).

Poslednji upitnik je Skala zadovoljstva životom (SWLS; Diener i saradnici, 1985). Kratak upitnik od pet stavki, kreiran za mjerenje globalnih kognitivnih sudova o zadovoljstvu životom, skala zahtijeva oko minut izdvojenog vremena pri čemu ispitanici daju odgovore na Likertovoj skali. Za naše istraživanje opredijeli smo se za petostepenu verziju ove skale zadovoljstva životom a ne sedmostepenom kakva je u originalu radi lakše obrade podataka, boljeg određivanja zadovoljstva životom i njene sve veće primjenjivosti u različitim kulturama. Osim toga, ova verzija skale neće izazvati konfuziju kod ispitanika kojima je možda teško da razlikuju suptilne razlike među kategorijama a i smanjiće uticaj dosade, koja se može javiti nakon popunjavanja prethodna tri velika upitnika. Prosječna pouzdanost unutrašnje konzistencije ovog upitnika, mjerena Kronbah alfa koeficijentom, iznosi oko .8 (Atienza i saradnici, 2000; Espejo i saradnici, 2022) što je u skladu sa originalnom verzijom čija se pouzdanost mjerena istim koeficijentom takođe iznosi oko .8 (Diener i saradnici, 1985), i to ovu verziju skale čini pouzdanom i valjanom mjerom zadovoljstva životom (Vasić i saradnici, 2011).

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Svrha ovog istraživanja bila je ispitivanje odnosa između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod ispitanika koji pripadaju izdvojenim kategorijama zanimanja (psiholozi, zdravstveni radnici, ekonomisti i nastavnici) u cilju razumijevanja uticaja ovih faktora na ukupno zadovoljstvo životom, zatim razvoju intervencija koje bi poboljšale blagostanje na radnom mjestu i brojnim drugim mogućnostima koje ovo istraživanje može donijeti. U ovom poglavlju prikazani su rezultati istraživanja. Za obradu podataka koristili smo statistički paket, tj. softver SPSS 22. Uz temeljnu deskriptivnu statistiku, za utvrđivanje razlika među ispitanicima koristili smo t-testove i ANOVA post hoc LSD test a za utvrđivanje povezanosti Pirsonov koeficijent korelacije. Koristili smo klaster analizu na skali UPIPAV-R za razvrstavanje ispitanika na kategorije afektivne vezanosti a za testiranje hipoteza Hi-kvadrat.

3.1 Provjera pouzdanosti mjernih instrumenata

Prije nego što prikažemo analizu svih podataka i testiranja hipoteza, osvrnućemo se na pouzdanost skale koje smo primijenili na našem uzorku ispitanika. Unutrašnju saglasnost instrumenta provjerili smo pomoću Kronbahovog koeficijenta alfa za sve tri skale. Prvo ćemo predstaviti rezultate upitnika za procjenu afektivne vezanosti adolescenata i odraslih (UPIPAV-R).

Tabela 4: *Unutrašnja saglasnost skale UPIPAV-R izražena Kronbahovim koeficijentom alfa*

Kronbahov koeficijent alfa	Kronbahova α standardizovanih stavki	Broj stavki
.912	.911	77

Kao što vidimo iz priložene tabele br. 4, ovaj upitnik ima dobru unutrašnju saglasnost i Kronbahov koeficijent alfa za cijelu skalu iznosi .912.

Tabela 5: *Provjera pouzdanosti sub-skala UPIPAV-R Kronbahovim alfa koeficijentom*

Skale	Kronbahov koeficijent alfa	Kronbahova α standardizovanih stavki
Nerazriješena porodična traumatizacija	.888	.893
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	.864	.866
Negativan radni model drugih	.848	.849
Kapacitet za mentalizaciju	.795	.804
Negativan radni model selfa	.843	.844
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	.875	.878
Slaba regulacija besa	.798	.796

Iz tabele br. 5 vidimo da je Kronbahov koeficijent alfa za svaku sub skalu veliki, te možemo zaključiti da je i pouzdanost sub-skala velika. Možemo zaključiti da je kompletna skala vrlo pouzdan i primjenjiv mjerni instrument afektivne vezanosti za našu populaciju.

Tabela 6: *Unutrašnja saglasnost skale BFI-44 mjerene Kronbah alfa koeficijentom*

Kronbahov koeficijent alfa	Kronbahova α standardizovanih stavki	Broj stavki
.783	.822	44

Unutrašnju saglasnost skale BFI-44 mjerili smo Kronbah alfa koeficijentom. Koeficijent u ovom slučaju iznosi .783 što ukazuje na dobru unutrašnju saglasnost mjernog instrumenta.

Tabela 7: *Pouzdanost sub-skala inventara BFI-44 mjerena Kronbah alfa koeficijentom*

Skale	Kronbahov koeficijent alfa	Kronbahova α standardizovanih stavki
Skala Ekstraverzije	.765	.769
Skala Prijatnosti	.719	.731
Skala Savjesnosti	.799	.816
Skala Neuroticizma	.611	.574
Skala Otvorenosti	.599	.663

Pouzdanost sub-skala inventara BFI-44 kreće se od .713 do .799 za prve tri skale što ukazuje da su sub-skale pouzdane. Nešto niži je za skale neuroticizma i otvorenosti od .599 do .611. Kako je visok Kronicah alfa koeficijent za cijelu skalu, ovaj instrument je primenjiv za istraživanje.

Tabela 8: Pouzdanost skale SWLS mjerene Kronicah alfa koeficijentom

Kronicahov koeficijent alfa	Kronicahova α standardizovanih stavki	Broj stavki
.849	.856	5

Poslednji instrument, skala procjene globalnog zadovoljstva životom (SWLS) takođe pokazuje visok Kronicah alfa koeficijent što ukazuje na to da ovaj instrument ima dobru unutrašnju saglasnost i pouzdan je instrument za procjenu globalnog zadovoljstva životom. Kako smo utvrdili pouzdanost naših mjernih instrumenata, nastavili smo obradu podataka.

3.2 Povezanost afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom

Povezanost između komponenti ovog odnosa koje su predmet našeg istraživanja, ispitivali smo korelacijom pomoću Pirsonovog koeficijenta. Odnos između afektivne vezanosti i zadovoljstva životom kao i odnos između crta ličnosti i zadovoljstva životom provjerili smo tako što smo najprije svaku sub-skalu posebno korelirali sa skalom zadovoljstva životom. Prvo ćemo prikazati u sledećoj tabeli, rezultate Pirsonove korelacije svake sub skale UPIPAV-R za procjenu afektivne vezanosti sa skalom zadovoljstva životom.

Tabela 9: Pirsonov koeficijent korelacije sub-skala afektivne vezanosti i zadovoljstva životom

Sub-skale afektivne vezanosti	Zadovoljstvo životom
Nerazriješena porodična traumatizacija	-.387
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	-.012
Negativan radni model drugih	-.173
Kapacitet za mentalizaciju	-.090
Negativan radni model selfa	-.473
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	.292
Slaba regulacija bijesa	-.272

Kao što možemo vidjeti iz ovih vrijednosti jeste da je za svaku sub-skalu, osim za sub-skalu „korišćenje spoljašnje baze sigurnosti“ karakterističan negativan predznak što ukazuje na negativan koeficijent korelacije između dvije varijable. Skale „strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti“ i „kapacitet za metalizaciju“ imaju veoma slab negativni koeficijent korelacije sa zadovoljstvom životom dok je kod ostalih skala umjeren koeficijent korelacije. Odnos između crta ličnosti i zadovoljstva životom takođe smo ispitali pomoću Pirsonovog koeficijenta korelacije, vrijednosti ovog koeficijenta iznesene su u sledećoj tabeli.

Tabela 10: *Pirsonov koeficijent korelacije između sub-skala (BFI-44) i zadovoljstva životom (SWLS)*

Skale	Zadovoljstvo životom
Skala Savjesnosti	.004
Skala Otvorenost	.237
Skala Neuroticizma	-.134
Skala Prijatnosti	.078
Skala Ekstraverzije	.307

Kao što možemo vidjeti iz priložene tabele br. 10, sve vrijednosti Pirsonovog koeficijenta korelacije karakteriše pozitivan predznak osim za crtu „neuroticizam“. Crte „otvorenost prema iskustvu“, „neuroticizam“ i „ekstraverzija“ pokazuju umjereni pozitivan koeficijent korelacije dok crte „prijatnost“ i „savjesnost“ pokazuju slab pozitivan koeficijent korelacije.

3.3 Analiza upitnika UPIPAV-R

Primjenom ANOVA post hoc LSD testa nastojali smo da izdvojimo varijable po kojima se ispitanici koji pripadaju izdvojenim kategorijama razlikuju. Utvrdili smo da su najznačajnije varijable „kapacitet za mentalizaciju“ (sig .000 F-statistik:13.680), „nerazriješena porodična traumatizacija“ (sig. .002; F-statistik:4.954), „negativan radni model selfa“ (sig .023; F-statistik: 3.223), i „negativan model drugih“ (sig .043; F-statistik: 2.760).

Tabela 11: ANOVA Post Hoc test, razlika srednjih vrijednosti među izdvojenim profesijama

Zavisna varijabla	Grupa	Razlika AS	Statistička značajnost
Kapacitet za mentalizaciju	1.Nastavnik/psiholog	-9.08	.000
	2.Zdravstveni radnik/psiholog	-11.44	.000
	3.Ekonomista/psiholog	-9.30	.000
Nerazriješena porodična traumatizacija	1.Nastavnik/psiholog	-8.06	.015
	2.Zdravstveni radnik/psiholog	-8.87	.011
Negativan radni model selfa	1.Zdravstveni radnik/psiholog	-6.57	.059
Negativan model drugih	1.Psiholog/Ekonomista	-6.79	.051

Napomena: prikazane su samo statistički značajne razlike

Na osnovu podataka iz tabele br. 11, uočavamo da psiholozi na varijabli “kapacitet za mentalizaciju” postižu najveće rezultate, veće od svih ostalih grupa. Takođe veće rezultate postižu i na varijablama “nerazriješena porodična traumatizacija” od zdravstvenih radnika i nastavnika, i veće skorove od zdravstvenih radnika na varijabli “negativan radni model selfa”. Na varijabli “negativan radni model drugih” postižu niže rezultate od ekonomista. Faktor zanimanja na ovim varijablama objašnjava varijansu u sledećim procentima: kapacitet za mentalizaciju od 11,4% do 11,8%; nerazriješena porodična traumatizacija od 31% do 35%; negativan radni model selfa od 18% do 22% i negativan radni model drugih oko 0,8%.

3.4 Zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti kod izdvojenih profesija

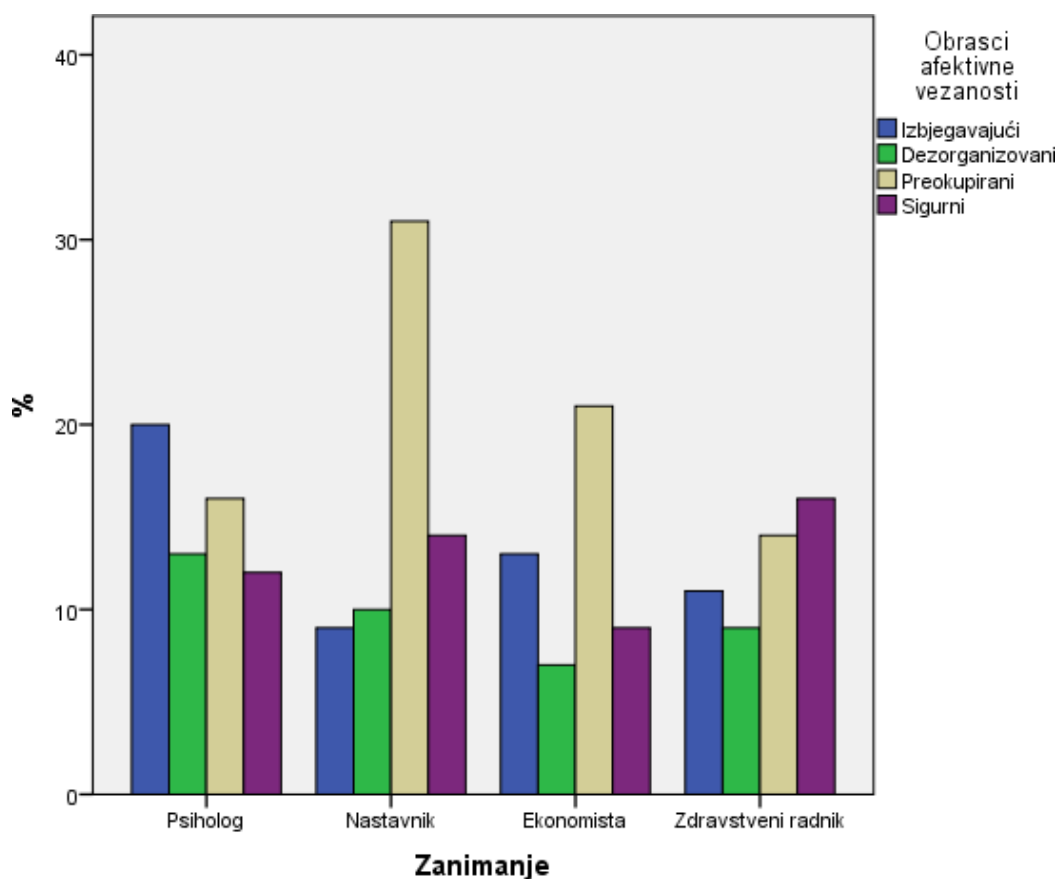
Afektivnu vezanost kod psihologa, zdravstvenih radnika, nastavnika i ekonomista u našoj populaciji sagledali smo kategorijalno. Uz pomoć klaster analize K-prosjeka, izdvojili smo četiri obrasca vezanosti. Vrijednosti koje smo dobili, slične su kao i u istraživanjima sprovedenim u regionu (Dosković, 2015). Vrijednosti prikazane su u sledećoj tabeli:

Tabela 12: Klaster analiza obrazaca afektivne vezanosti

Varijable	Klaster- obrazac afektivne vezanosti			
	Izbjegavajući	Dezorganizovani	Preokupirani	Sigurni
-Nerazriješena porodična traumatizacija	37.08	46.41	22.28	17.80
-Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	36.55	58.18	49.17	27.86
-Negativan model drugih	49.40	53.03	47.76	34.78
-Kapacitet za mentalizaciju	55.75	54.10	53.68	44.88
-Negativan model selfa	35.47	45.82	26.99	20.57
-Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	45.04	60.59	65.35	52.27
-Slaba regulacija besa	30.60	42.13	25.34	23.47

Najveći procenat ispitanika pripada preokupiranom obrascu vezivanja (36%), izbjegavajući (24%), sigurni (23%) i dezorganizovani (17%). U grupi psihologa zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti ide u sledećem redu: izbjegavajući (33%), preokupirani (26%), dezorganizovani (21%) i sigurni (20%). U grupi nastavnika, zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti ide u sledećem redu: preokupirani (48%), sigurni (22%), dezorganizovani (16%) i izbjegavajući (14%). U grupi zdravstvenih radnika zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti je sledeća: sigurni (32%), preokupirani (28%), izbjegavajući (22%) i dezorganizovani (18%). Pirsonov Hi- kvadrat iznosi .049 što je manje od 0.05 što ukazuje na postojanje statistički značajne razlike u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti između ove tri profesije koje pripadaju grupi pomagačkih profesija.

Za kontrolnu grupu nepomagačke profesije, u ovom slučaju profesije ekonomista, zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti je sledeća: preokupirani (42%), izbjegavajući (26%), sigurni (18%) i dezorganizovani (14%). Ove podatke predstavili smo i u obliku dijagrama radi lakšeg tumačenja rezultata.

Dijagram 1: Raspodjela obrazaca afektivne vezanosti na poduzorcima izdvojenih profesija

Na osnovu dijagrama 1, uočavamo da se ove grupe razlikuju na osnovu dominantnog obrasca afektivne vezanosti. Ukoliko svaku profesiju posmatramo zasebno, ne svrstavajući ih u kategorije pomagačke odnosno nepomagačke profesije, Pirsonov Hi kvadrat iznosi .117 što je veće od 0.05 i ne ukazuje na statistički značajnu razliku. Hajde da pogledamo kakva je situacija kada pomagačke profesije sagledamo zajedno u odnosu na nepomagačku profesiju. Zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti u grupi pomagačkih profesija je sledeća: preokupirani (35%), sigurni (24%), izbjegavajući (23%) i dezorganizovani (18%) dok je u grupi nepomagačke profesije sledeća: preokupirani (42%), izbjegavajući (26%), sigurni (18%) i dezorganizovani (14%). Pirsonov Hi-kvadrat iznosi .629 što je veće od 0.05 i ukazuje da ne postoji statistički značajna razlika između pomagačkih profesija i nepomagačkih u izraženosti dominantnog obrasca afektivne vezanosti. U obzir moramo uzeti činjenicu da imamo samo jednu nepomagačku profesiju kao kontrolnu grupu, kao i da broj ispitanika između ove dvije grupe nije ujednačen.

3.5 Razlika u zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti među ispitanicima različitog pola

Kada posmatramo uzorak po polu bez kategorija profesionalnog zanimanja, uočavamo da postoji razlika u polu po dominantnom obrascu vezivanja. Kod žena najzastupljeniji obrazac afektivne vezanosti je preokupirani (38%), sigurni (24%), izbjegavajući (20%), dezorganizovani (18%). Kod muškaraca najzastupljeniji je izbjegavajući (35%), preokupirani (31%), sigurni (18%) i dezorganizovani (16%). Kao što vidimo iz rezultata, distribucija obrazaca afektivne vezanosti između ispitanika različitog pola je slična, Pirsonov Hi-kvadrat iznosi .160 što ukazuje da ne postoji statistički značajna razlika u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti uslovljenih varijablom pol.

3.6 Grupne razlike u izraženosti crta ličnosti

Postupkom regresione linearne analize (korišćenjem r kvadrata i prilagođenog r kvadrata) utvrdili smo u kolikoj mjeri zanimanje objašnjava varijansu na određenim varijablama. Na ekstraverziji varijansa se kreće oko 0.1%-0.4%, prijatnost 0,2%, savjesnost od 18-22%, neuroticizam od 10-15% i otvorenost od 16-21%. Na osnovu analize podataka korišćenjem ANOVA post hoc LSD testa utvrđeno je da crta "savjesnost" najbolje ukazuje na razlike među ispitanicima koji pripadaju izdvojenim kategorijama zanimanja (sig. 0.031, F-statistik: 2.999) dok na ostalim varijablama nije utvrđena statistički značajna razlika.

Tabela 13: ANOVA post hoc LSD test

Zavisna varijabla	Grupa	Razlika AS	Statistička značajnost
Savjesnost	1.Zdravstveni radnik/ekonomista	-1.56	.037
	2.Zdravstveni radnik /psiholog	-1.88	.009

Napomena: Prikazane su samo statistički značajne razlike

Iz priložene tabele br. 13 uočavamo da su zdravstveni radnici na varijabli „savjesnost“ postigli niže skorove od psihologa i ekonomista. Varijable ekstraverzija i prijatnost u ovom istraživanju ne pokazuju statistički značajne razlike između izdvojenih profesija. Na varijablama „neuroticizam“ i "otvorenost" statistički značajne razlike pronašli smo između

psihologa i zdravstvenih radnika, pri čemu psiholozi postižu više skorove od njih (neuroticizam sig. 0.039, AS. -1.93574; otvorenost sig. 0.047; AS -1.99803).

3.7 Polne razlike u izraženosti crta ličnosti

Postupkom regresione linearne analize (korišćenjem r kvadrata i prilagođenog r kvadrata) utvrdili smo u kolikoj mjeri pol određuje varijansu na sledećim varijablama a to su ekstraverzija od 0.1-0.4%, prijetnost od 0.2-0.6%, savjesnost od 0.1-0.4%, neuroticizam od 44-48% i otvorenost do 0.4%. Primjenom t testa za nezavisne uzorke nastojali smo da utvrdimo razlike u izraženosti crta ličnosti između muškaraca i žena. Na svim varijablama modela velikih pet nije utvrđena statistički značajna povezanost sa polom ispitanika osim na varijabli „neuroticizam“. Statistička značajnost iznosi .001 što ukazuje na značajnu razliku između muškaraca i žena pri čemu žene postižu značajno veće razlike od muškaraca na ovoj varijabli. Vrijednost t testa iznosi $t=-3.366$ a razlika u srednjim vrijednostima AS -2.57471.

3.8 Razlike u izraženosti crta ličnosti između različitih obrazaca afektivne vezanosti

Da bismo utvrdili razlike u izraženosti crta ličnosti i obrazaca afektivne vezanosti koristili smo se postupkom ANOVA post hoc LSD testa za svaku skalu posebno. U sledećoj tabeli izdvojili smo statistički značajne rezultate između obrazaca afektivne vezanosti i svake sub-skale inventara BFI-44 posebno.

Tabela 14: Razlika srednjih vrijednosti između crta ličnosti i obrazaca afektivne vezanosti. ANOVA post hoc LSD postupak

Zavisna varijabla	Grupa	Razlika AS	Statistička značajnost
Skala Ekstraverzije	1.Izbjegavajući/preokupirani	-2.55	.013
	2.Izbjegavajući/sigurni	-3.87	.001
	3.Dezorganizovani/sigurni	-2.96	.017
Skala Prijatnosti	1.Izbjegavajući/preokupirani	-3.14	.000
	2.Izbjegavajući/sigurni	-2.74	.003
	3.Dezorganizovani/preokupirani	-4.56	.000
	4.Dezorganizovani/sigurni	-4.16	.000
Skala Savjesnosti	1.Izbjegavajući/preokupirani	-3.11	.002
	2.Izbjegavajući/sigurni	-4.22	.000
	3.Dezorganizovani/izbjegavajući	-2.94	.013
	4.Dezorganizovani/preokupirani	-6.05	.000
	5.Dezorganizovani/sigurni	-7.16	.000
Skala Neuroticizma	1.Izbjegavajući/dezorganizovani	-2.67	.007
	2.Preokupirani/dezorganizovani	-2.48	.006
	3.Sigurni/izbjegavajući	-2.82	.002
	4.Sigurni/dezorganizovani	-5.49	.000
	5.Sigurni/preokupirani	-3.02	.000

Napomena: prikazane su samo statistički značajne razlike

Svaka skala, osim skale otvorenosti, pokazuje značajnu povezanost sa obrascima afektivne vezanosti. Kao što možemo vidjeti iz date tabele br. 14, sigurno vezani pojedinci su postigli visoke skorove na svim skalama osim na skali neuroticizma dok ispitanici koji su izbjegavajućeg obrasca vezivanja na ovim skalama postižu konstantno niske skorove.

3.9 Grupne razlike u izraženoosti globalnog zadovoljstva životom

Prilikom analiziranja podataka koristili smo ANOVA post hoc LSD test kako bi utvrdili razliku između zanimanja i zadovoljstva životom. Rezultati ukazuju na statistički značajnu razliku među grupama (sig. 0.002, F-statistik: 4.962).

Tabela 15: Grupne razlike u izraženosti globalnog zadovoljstva životom

Zavisna varijabla	Grupa	Razlika AS	Statistička značajnost
Globalno zadovoljstvo životom	1.Psiholog/Nastavnik	-2.29	.002
	2.Psiholog/Zdravstveni radnik	-2.52	.001
	3.Ekonomista/Zdravstveni radnik	-1.64	.045

Napomena: prikazane su samo statistički značajne razlike $p < 0.05$.

Podaci u tabeli br. 15 pokazuju da zdravstveni radnici pokazuju veći stepen globalnog zadovoljstva životom od psihologa i ekonomista. Poređenjem njihovih srednjih vrijednosti uočavamo da zdravstveni radnici i nastavnici pokazuju veće globalno zadovoljstvo životom od psihologa i ekonomista. Postupkom regresione linearne analize utvrdili smo da pripadnost određenoj kategoriji zanimanja predviđa globalno zadovoljstvo životom od 23% (prilagođeni r kvadrat) do 27% (R kvadrat).

3.10 Razlika u polu prema izraženosti globalnog zadovoljstva životom

Upotrebom t testa za nezavisne uzorke poredili smo ispitanike po varijabli pol sa izraženošću globalnog zadovoljstva životom. Nismo utvrdili postojanje statistički značajne razlike između pola i globalnog zadovoljstva životom (Sig. 0.804). Postupkom linearne regresije nismo utvrdili da pol predviđa globalno zadovoljstvo životom.

3.11 Razlika u izraženosti globalnog zadovoljstva životom među obrascima afektivne vezanosti

Upotrebom ANOVA post hoc LSD testa, utvrdili smo statističku značajnost između obrazaca afektivne vezanosti i zadovoljstva životom (sig. .000; F-statistik 14.297). Ispitanici koji pripadaju sigurnom obrascu vezivanja postižu najveće skorove na skali globalnog zadovoljstva životom. Najmanje zadovoljstva životom pokazuju ispitanici koji pripadaju izbjegavajućem i dezorganizovanom obrascu vezivanja.

Tabela 16: ANOVA *post hoc* LSD analiza obrazaca afektivne vezanosti i globalnog zadovoljstva životom

Zavisna varijabla	Grupa	Razlika AS	Statistička značajnost
Globalno zadovoljstvo životom	1.Izbjegavajući/preokupirani	-3.58	.000
	2.Izbjegavajući/sigurni	-4.05	.000
	3.Dezorganizovani/preokupirani	-2.58	.001
	4.Dezorganizovani/sigurni	-3.06	.000

Napomena: Prikazane su samo statistički značajne razlike.

IV DISKUSIJA

U ovom dijelu rada, diskutovaćemo o rezultatima istraživanja i provjeri postavljenih hipoteza. Prvo smo provjerili pouzdanost mjernih instrumenata koje smo uključili u našem istraživanju. Sve tri skale pokazuju visok Kronbah alfa koeficijent (veći od 0.70) koji pokazuje da ovi mjerni instrumenti imaju pouzdanu unutrašnju saglasnost. Sub-skale na upitnicima UPIPAV-R i BFI-44 pokazuju takođe visok Kronbah alfa koeficijent, osim na skalama “neuroticizma” i “otvorenosti” koje su nešto niže od 0.70 što ukazuje da one nisu tako snažno povezane jedna sa drugom kao što su ostale u cjelini ali pošto cijela skala ima snažnu unutrašnju saglasnost instrument možemo smatrati prihvatljivim. U tom slučaju, nastavljamo sa provjerom postavljenih hipoteza.

Hipoteza H1 koja glasi “*Pretpostavlja se da će kod psihologa i zdravstvenih radnika biti dominantan siguran obrazac afektivne vezanosti*” možemo je djelimično potvrditi. Kod zdravstvenih radnika dominantan je siguran obrazac afektivne vezanosti što je u skladu i sa dosadašnjim istraživanjima (Moghadam i saradnici, 2016). Ono što je u ovom slučaju zanimljivo, jeste to da je kod psihologa dominantniji izbjegavajući i preokupirani obrazac što nije očekivano jer u ranijim istraživanjima koja su istraživala obrasce afektivne vezanosti kod različitih profesija, psiholozi su dominantno sigurno vezani (Dosković, 2015; Dimitrijević i saradnici, 2011). U tom slučaju, zbog prisustva izbjegavajućeg i preokupiranog obrasca vezanosti, možemo očekivati da se psiholozi mogu suočiti sa izazovima u formiranju smislenih odnosa sa svojim klijentima što može negativno uticati na terapijski proces. Za razliku od njih, zdravstveni radnici se mogu lakše nositi sa emocionalnim zahtjevima svog posla i mogu pružiti bolju njegu svojim pacijentima. Osim toga, zdravstveni radnici mogu imati pozitivne i zdrave odnose sa drugima kao i smanjeni rizik od sindroma sagorijevanja i hroničnih bolesti.

Testiranje hipoteze H2 koja glasi “*Pretpostavlja se da postoji povezanost između obrazaca afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom*” uradili smo tako što smo najprije provjerili povezanost afektivne vezanosti i zadovoljstva životom, zatim povezanost crta ličnosti i zadovoljstva životom a na kraju i povezanosti crta ličnosti i obrazaca afektivne vezanosti.

Što se tiče povezanosti afektivne vezanosti i zadovoljstva životom pronašli smo da za sve sub-skale UPIPAV-R osim sub-skale “korišćenje spoljašnje baze sigurnosti” karakterističan

negativan koeficijent korelacije. Kada imamo negativan koeficijent korelacije to ukazuje kada jedna varijabla raste druga opada, u ovom slučaju kako rastu skorovi na ovim sub-skalama očekujemo da će ispitanici postizati niži skor na skali globalnog zadovoljstva životom. Na primjer, ukoliko ispitanici loše regulišu svoj bijes, oni će biti manje zadovoljni svojim životom jer zbog svojih negativnih reakcija i interakcija sa drugima mogu narušiti svoje blagostanje. Pozitivna korelacija globalnog zadovoljstva životom i korišćenja spoljašnje baze sigurnosti ukazuje na to da će pojedinci koji imaju osjećaj sigurnosti u spoljašnjem okruženju pokazivati veći stepen zadovoljstva životom. Jačina korelacije za sve skale je umjerena osim za skale “strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti” i “kapaciteta za mentalizaciju” koje imaju veoma slab negativan koeficijent korelacije. Generalno gledano, ovakvu korelaciju bismo očekivali stoga možemo zaključiti da između sub-skala afektivne vezanosti i zadovoljstva životom postoji odnos, odnosno povezanost.

Rezultati pokazuju i da ispitanici koji imaju formiran siguran obrazac afektivne vezanosti postižu najveće skorove na skali globalnog zadovoljstva životom od drugih obrazaca afektivne vezanosti. Najmanje skorove postižu ispitanici izbjegavajućeg i dezorganizovanog obrasca afektivne vezanosti. Ovi rezultati su slični kao i rezultati ranijih istraživanja, o kojima smo govorili ranije u tekstu, gdje su sigurno vezani ispitanici zadovoljniji životom dok je nivo zadovoljstva životom kod nesigurno vezanih ispitanika nizak (Koohsar i Bonab, 2011; Temiz i saradnici, 2018).

Što se tiče povezanosti crta ličnosti i zadovoljstva životom, u našem istraživanju pronašli smo da su crte ekstraverzija i otvorenost prema iskustvu u pozitivnoj korelaciji sa globalnim zadovoljstvom životom. Crte prijatnost i savjesnost takođe ostvaruju pozitivnu korelaciju sa globalnim zadovoljstvom životom ali u vrlo maloj mjeri za razliku od ekstraverzije i otvorenosti. Tako da očekujemo da oni ispitanici koji su ekstravertniji i otvoreni prema iskustvu su ujedno i zadovoljniji svojim životom. Neuroticizam jedino pokazuje negativnu korelaciju sa globalnim zadovoljstvom životom. Ovakvi rezultati, slični su rezultatima, o kojima smo ranije govorili u drugom poglavlju, koji pokazuju da osobine modela velikih pet mogu imati značajnu ulogu u objašnjavanju zadovoljstva životom (Tuce i Fako, 2014), kao i da su osobine poput ekstraverzije, otvorenosti, savjesnosti i nizak neuroticizam povezane sa većim doživljajem zadovoljstva životom (Judge, 2002; Baykal i saradnici, 2021). Stoga možemo zaključiti da između crta ličnosti i zadovoljstva životom postoji povezanost. U slučaju povezanosti crta ličnosti i obrazaca afektivne vezanosti, naši rezultati su pokazali da ispitanici sigurnog obrasca afektivne vezanosti na svim crtama ličnosti osim neuroticizma

postiću visoke rezultate dok oni koji su izbjegavajućeg obrasca na svim skalama postiću konstantno niže rezultate. Analizirajući ove podatke možemo potvrditi hipotezu H2 i potvrditi da postoji povezanost između obrazaca afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom. Takođe možemo potvrditi i hipotezu H6 koja glasi “*Pretpostavlja se da će se nivo zadovoljstva životom razlikovati u zavisnosti od određenog stila afektivne vezanosti i izraženosti određenih crta*”.

Hipoteza H3 koja glasi “*Pretpostavlja se da će postojati razlika u polu u izraženosti crta ličnosti*” u našem istraživanju možemo potvrditi samo za crtu “neuroticizam”. Žene u našem uzorku postiću mnogo veće skorove od muškarca na ovoj dimenziji dok na drugim crtama ličnosti nije pronađena statistički značajna razlika. Hipotezu H4 koja glasi “*Pretpostavlja se da će postojati razlika u polu po izraženosti dominantnog stila afektivnog vezivanja*” ne možemo potvrditi, jer u našem istraživanju nismo našli statistički značajnu razliku. To bi značilo da se muškarci i žene ne razlikuju u načinu na koji izražavaju svoju emocionalnu privrženost, odnosno da pol ne igra značajnu ulogu u izražavanju afektivne vezanosti.

Što se tiče hipoteze H5 koja glasi “*Pretpostavlja se da će se psiholozi, zdravstveni radnici i nastavnici razlikovati u pogledu izraženosti određenih crta ličnosti*”, takođe je ne možemo u cjelini prihvatiti jer smo pronašli razliku između zdravstvenih radnika i psihologa dok nismo našli statistički značajne razlike sa nastavnicima. Rezultati ukazuju da su psiholozi savjesniji, neurotičniji i otvoreniji prema iskustvu od zdravstvenih radnika. Ovaj podatak može ukazati da psiholozi imaju tendenciju da posjeduju karakteristike kao što su pouzdanost, metodičnost, radoznalost i inovativnost u većoj mjeri u odnosu na zdravstvene radnike, dok takođe doživljavaju veći stepen negativnih emocija kao što su anksioznost, emocionalna nestabilnost i tuga. Ove osobine se mogu pripisati prirodi njihovog posla koji zahtijeva veću organizaciju i strukturu u načinu kako pristupaju klijentu, zatim kreativnost u odabiru načina, pristupa i isprobavanja novih tehnika kako bi pomogli svojim klijentima. Pojačana sklonost doživljaju negativnih emocija mogla bi se objasniti čestim izlaganjem emocionalno nabijenim situacijama u radu sa klijentima koji se bore sa problemima mentalnog zdravlja.

Poslednja hipoteza H7 koja glasi “*Pretpostavlja se da će se ispitanici pomagačkih profesija razlikovati od ispitanika nepomagačke profesije u pogledu izraženosti određenih crta ličnosti i izraženosti dominantnog stila afektivne vezanost*” nismo potvrdili u ovom istraživanju. Nismo našli statistički značajne razlike između ove dvije kategorije što je takođe

vrlo neočekivan rezultat. Pronašli smo razlike unutar pomagačkih profesija i ako smo očekivali da zbog sličnosti profesija nećemo moći utvrditi razlike. Ovo istraživanje ostavlja problem za razmatranje što se tiče prirode zanimanja ovih profesija, čini se da se ekonomija kao nepomagačka profesija, ne razlikuje mnogo od pomagačkih profesija. Značajne razlike smo pronašli kada smo upoređivali zdravstvene radnike i psihologe u okviru odnosa tri komponente našeg istraživanja i ako se ove profesije čine sličnim, ipak među njima postoji značajna razlika. Zbog dominantnog obrasca afektivne vezanosti, zdravstveni radnici formiraju pozitivne i zdrave odnose sa drugima i lakše se suočavaju sa izazovima na poslu dok psiholozi mogu imati poteškoća u tim stvarima. Zatim sklonost psihologa prema osobinama poput otvorenosti prema iskustvu, emocionalne nestabilnosti i savjesnosti u odnosu na zdravstvene radnike takođe ukazuje na razlike među profesijama, gdje profesija psihologa omogućava prostor ka većem stepenu kreativnosti, istraživanju novih ideja i tehnika u radu, zatim organizaciji rada i njegovim većim strukturiranjem ali kod njih postoji i sklonost ka čestom doživljavanju negativnih emocija na poslu u odnosu na zdravstvene radnike.

Važno je spomenuti ograničenja istraživanja sa kojima smo se susreli tokom rada. Uzorak ispitanika nije ujednačen, ispitanice su bile brojnije od ispitanika što smo i očekivali jer se najčešće žene opredjeljuju za pomagačke profesije. Iz tog razloga rezultat koji ukazuje da ne postoji razlika između pola i obrazaca afektivne vezanosti ne možemo prihvatiti u potpunosti jer bi se situacija mogla promijeniti ukoliko bi se broj muških ispitanika povećao. Prilikom prikupljanja ispitanika naišli smo na poteškoće jer smo podatke prikupljali online kako bi lakše i brže došli do ispitanika u drugim gradovima Crne Gore. Međutim ispitanici su u velikoj mjeri odbijali da učestvuju u istraživanju zbog straha od hakovanja profila, zatim zbog toga što ne poznaju istraživača, nemaju povjerenja u istraživača misleći da ćemo zloupotrijebiti njihove podatke. Osim toga, ljudi su odbijali da popune upitnik jer im oduzima previše vremena, dosadno im je i nezainteresovani su za popunjavanje istog. Prikupljanje podatka trajalo je tokom jula i avgust mjeseca i u tom periodu ljudi su bili na godišnjem odmoru i zbog toga su neki i odbili istraživanje, takođe u tom periodu dogodio se i incident sa eksternom maturom zbog čega su neki nastavnici odbijali da učestvuju u istraživanju. Ovo su sve spoljašnji činioci koji su uticali na sam uzorak ispitanika ovog istraživanja što naravno može uticati i na same rezultate.

Ovo istraživanje značajno je iz više razloga. Razumijevanje povezanosti profesionalne orijentacije i crta ličnosti, može nam ukazati na značaj te povezanosti prilikom izbora buduće

karijere. Određene profesije traže pojedince sa specifičnim osobinama ličnosti koje bi odgovarale ulozi koju će ta osoba zauzeti na radnom mjestu. Na primjer, profesije koje su povezane sa javnošću, vjerovatno će tražiti pojedince sa izraženom ekstraverzijom. Osim toga, osobe na osnovu svojih osobina ličnosti biraju buduće zanimanje, pa tako očekujemo da će se introverti najčešće opredijeliti za ona zanimanja gdje mogu samostalno raditi. U tom slučaju, ovo istraživanje može pomoći da osoba lakše odabere svoje buduće zanimanje, što može dovesti i do osjećanja ispunjenosti i zadovoljstva na radnom mjestu. Istraživanje afektivne vezanosti u oblasti profesionalne orijentacije, može nam pružiti znanje o tome kakve odnose osoba formira na poslu sa drugima i kakav uticaj taj odnos ima na funkcionisanje cjelokupne organizacije. Na primjer, osobe koje su sigurno vezane, obično stvaraju pozitivnu klimu u organizaciji i dobro funkcionišu u grupi dok osobe izbjegavajućeg obrasca vezanosti najčešće izbjegavaju saradnju sa drugima što može štetiti organizaciji. U tom slučaju, znanja iz ove oblasti mogu biti od značaja za poboljšanje dinamike odnosa na radnom mjestu. Razumijevanje kako crte ličnosti i afektivna vezanost doprinose zadovoljstvu životom, može doprinijeti tome da se poboljša zadovoljstvo životom. Kako su u ovom istraživanju uključene profesije zdravstvenih radnika, nastavnika, psihologa i ekonomista, ovo istraživanje nam može pomoći da steknemo sliku profila ličnosti predstavnika ovih profesija u Crnoj Gori.

V ZAKLJUČAK

Rezultati našeg istraživanja doprinose boljem razumijevanju povezanosti afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom. Utvrdili smo da među njima postoji značajna povezanost što nam može koristiti kako bi unaprijedili naše životno blagostanje. Podsticanje ljudi da slobodno istražuju svijet, rizikuju i istražuju nove ideje zatim njegovanje osobina poput savjesnosti ili podsticanje ljudi da rade na svom zdravlju utiće pozitivno na kvalitet života osobe. Takođe potvrdili smo da je siguran obrazac afektivne vezanosti povezan sa većim zadovoljstvom životom kao i sa svim osobinama modela velikih pet. Važno je što više jačati svijest kod ljudi o važnosti afektivne vezanosti i njenog uticaja gotovo na sve aspekte života. Što se varijable zanimanja tiče, pronašli smo statistički značajne razlike među pomagačkim profesijama u odnosu na izraženost crta ličnosti, obrazaca afektivne vezanosti i zadovoljstva životom, što je inače i bio predmet našeg istraživanja. Ovo predstavlja zanimljiv podatak jer u ranijim istraživanjima nismo naišli na značajne razlike što ukazuje da se ove pomagačke međusobno vrlo razlikuju. Zanimljiv je i podatak da nismo pronašli značajne razlike sa kontrolnom grupom tj. grupom ekonomije koja pripada nepomagačkoj profesiji. Kako su pomagačke profesije vrlo izazovne, stresne, podložne sindromu sagorijevanja, naročito profesije zdravstvenih radnika, ohrabrujući podatak jeste da je kod zdravstvenih radnika dominantno izražen siguran obrazac afektivne vezanosti. Iznenadjuće je da takve rezultate nismo pronašli u grupi psihologa, pa taj problem može biti predmet budućih istraživača koji mogu istraživati zašto je to tako, kako prisustvo nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti se može odraziti na rad psihologa i njegovo blagostanje. Ograničenja istraživanja proizilaze iz samog uzorka istraživanja, stoga za buduće istraživače naša ograničenja mogu poslužiti da unaprijede svoje istraživanje i spriječe spoljašnje uticaje. Preporuka za buduće istraživače je da povećaju broj ispitanika u istraživanju kao i da ih ujednače po polu ukoliko je to moguće, zatim da motivišu ljude da popune upitnike, opredijele se za skale koje imaju manji broj tvrdnji a pouzdan su mjerni instrument za procjenu onog što je predmet istraživanja. Preporuka je i da se uključe druge profesije u istraživanje, zatim ispituju i pojedinačni aspekti zadovoljstva životom kao i da se uključe druge varijable koje bi bile od koristi za proces profesionalne selekcije i orijentacije.

VI LITERATURA

1. Atienza, F. L., Pons D, Balaguer, I., García-Merita, M. Propiedades Psicométricas de la Escala de Satisfacción con la Vida en Adolescentes. *Psicothema*. (2000) 12:314–9. Dostupno online na: <https://reunido.uniovi.es/index.php/PST/article/view/7597>
2. Bartley, M., Head, J., & Stansfeld, S. (2007). Is attachment style a source of resilience against health inequalities at work?. *Social science & medicine* (1982), 64(4), 765–775. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.09.033>
3. Baykal, B., Kose, S., Köse, S., Gürsoy Çuhadar, S., Turgay, F., Kiroglu Bayat, I. (2021). Role of Personality Traits in Work-Life Balance and Life Satisfaction. *Eurasian Studies in Business and Economies*, 279-295. https://doi.org/10.1007/978-3-030-63149-9_18
4. Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*. 28,759-775
5. Clariana, M. (2013). Personality, Procrastination and Cheating in Students from different University Degree Programs. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 11(2), 451-472.
6. de Jong, N., Wisse, B., Heesink, J. A. M., & van der Zee, K. I. (2019). Personality Traits and Career Role Enactment: Career Role Preferences as a Mediator. *Frontiers in psychology*, 10, 1720. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01720>
7. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
8. Dimitrijević, A., Hanak, N. i Milojević, S. (2011). Psihološke karakteristike budućih pomagača: empatičnost i vezanost studenata psihologije. *Psihologija*, 44(2), 97-115.
9. Dasković, M. (2015). Afektivna vezanost studenata različitog profesionalnog izbora. *Godišnjak za psihologiju*, 12(14), 21-34.
10. Đukanović, P. (2019). Studija o mladima u Crnoj Gori 2018/2019. *Friedrich Ebert Stiftung*. 3-78. : 978-86-83767-65-6
11. Espejo, B., Martín-Carbonell, M., Esquivia, I. C., Paternina, Y., Fernández-Daza, M., Higuera, J. D., Albarracín, A. P., & Cerquera, A. (2022). Psychometric properties of the Diener Satisfaction with Life scale with five response options applied to the Colombian population. *Frontiers in Public Health*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.767534>

12. GoodTherapy Editor Team, (2015). *John Bowlby Biography*.
<https://www.goodtherapy.org/famous-psychologists/john-bowlby.html>. Pristupljeno 12.10.2023
13. Haddadi-Koohsara, A. A., Ghobary-Bonab, B. (2011). Relation between quality of attachment and life satisfaction in high school administrators. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 30,954-958
14. Hanak, N. (2004). Konstruisanje novog instrumenta za procjenu afektivnog vezivanja kod adolescenata i odraslih. *PSIHOLOGIJA*. 37(1), 123-142.
15. Hartmann, G. F., Ertl, B. (2021). Big Five personality trait of differences between students from different majors aspiring to the teaching profession. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02528-3>
16. Huntington, C. (2022). *Big five personality traits: Definition & Theory*. Berkeley-well being institute. Preuzeto sa <https://www.berkeleywellbeing.com/big-five-personality-traits.html>
17. Jelínek, M., Blatný, M., Květon, P., Šolcová, I., Zábrodská, K., Mudrák, J., Machovcová, K. (2018). The Influence of Personality Traits on Life Satisfaction among Academic Faculty Members. *Studia Psychologica*, 60(4), 274-286.
18. John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. *Handbook of personality: Theory and research*. 102-138
19. Judge, T. A., Heller, D., & Mount, M. K. (2002). Five factor model of personality and job satisfaction: A meta analysis, *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 530-41.
20. Kadir, A., Shahrazad, W, W.S, Nor Bayah, Omar, F., Wati Halim, F. (2015). Relationship between personality traits, attachment styles and life satisfaction among adolescents. *Journal of Social Sciences and Humanities*. Preuzeto sa <http://Journalarticle.ukm.my/10254/1/055-064%20sharazad%20relationship.pdf>
21. Karabegović, M. (2013). Velikih pet dimenzija ličnosti- gdje ih prepoznamo u svakodnevnom životu. *Istraži Me*. Preuzeto sa <http://www.istrazime.com/psihologija-licnosti/velikih-pet-dimenzija-licnosti-gdje-ih-prepoznamo-u-svakodnevnom-zivotu/>
22. Kim, M., Chen, J., Kools, S., & Weiss, S. J. (2016). The impact of personality traits and acculturation on the mental health of Korean American adolescents. *Psychology*, 07(09), 1256–1265. <https://doi.org/10.4236/psych.2016.7>
23. Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T., Đurić-Jočić, D. (2004). *Petofaktorski model ličnosti*. Beograd: Centar za primijenjenu psihologiju.

24. Krapić, N., Čoso, B., & Sušan, Z. (2006). Crte ličnosti i stavovi prema radu i organizaciji kao prediktori tjelesnih simptoma zaposlenika. *Psihologijske Teme*, 15(1), 81–100.
25. Lievens, F., Coetsier, P., DeFruyt, F. (2002). Medical students personality characteristic and academic performance: A five-factor perspective. *Medical education*, 36(11), 1050-1056.
26. Martinčić-Gutić, S., Sokić, K., Bakić, M. (2019). Uloga ličnosti u organizacijskom ponašanju. *Fip*, 7(2), 23-50
27. Moghadam, M., Rezaei, F., Ghaderi, E., Rostamian, N. (2016). Relationship between attachment styles and happiness in medical students. *Journal of Family Medicine and Primary Care. Wolters Kluwer-Medknow Publications*, 5(3), 593-599.
28. Olaru, G., van Scheppingen, M. A., Bleidorn, W., & Denissen, J. J. A. (2023). The link between personality, global, and domain-specific satisfaction across the adult lifespan. *Journal of personality and social psychology*, 10.1037/pspp0000461. Advance online publication. <https://doi.org/10.1037/pspp0000461>
29. Pavićević, S. M., Minić, Lj. J. (2020). Osobine ličnosti, usamljenost i zadovoljstvo životom kod starih. Starenje i kvalitet života: Tranzicija i evrointegracije. 89-109
30. Pejić, M., Čerović, S., Petrović, I. (2013). *Metrijske karakteristike i faktorska struktura upitnika ličnosti BFI-44*. Savremeni trendovi u psihologiji. Novi Sad: Filozofski fakultet.
31. Penezić, Z. (1996). Teorije, mjerenja i korelati zadovoljstva životom. *Papers on Philosophy Psychology Sociology and Pedagogy*. 35(12), 95-113. <https://doi.org/10.15291/radovifpsp.2667>
32. Petrov, J., Hadži-Pešić, M., Zlatanović, Lj., Milenović, M. (2011). Zadovoljstvo životom, zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba i sklonost ka psihosomatici. *Godišnjak za psihologiju*, 8(10), 105-124.
33. Popadić, B. (2016). Odnos ranog iskustva i psihološke separacije- Individuacije adolescenata (doktorska disertacija). Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
34. Power, R. A., & Pluess, M. (2015). Heritability estimates of the Big Five personality traits based on common genetic variants. *Translational psychiatry*, 5(7), e604. <https://doi.org/10.1038/tp.2015.96>
35. Stefanović-Stanojević, T. (2011). *Afektivna vezanost: razvoj, modalitet i iprocena*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.

36. Stefanović-Stanojević, T. (2012). *Mogućnost primjene teorije afektivne vezanosti u savetodavnom radu sa porodicama*. Zbirka tekstova sa Savetovanja za stručne saradnike. Filozofski Fakultet, Novi Sad. 1-97. ISBN 987-86-6065-129-9.. ili 1-21.
37. Taris, T. W., Virgă, D., Schaufeli, W. B., van Beek, I., & Sulea, C. (2019). Attachment Styles and Employee Performance: The Mediating Role of Burnout. *The Journal of psychology*, 153(4), 383–401. <https://doi.org/10.1080/00223980.2018.1542375>
38. Tepeli-Temiz, Z., Tari- Cömert, I. (2018). The Relationship Between Life Satisfaction, Attachment Styles, and Psychological Resilience in University Student. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31(3), 274-283. <https://doi.org/10.5350/dajpn2018310305>
39. Tosun, C., Yildirim, M., Altun, F., Yaziei, H. (2022). Personality Traits and Attachments Styles in Romantic Relationship Deciding. *Journal of Family Issues*, 43(5), 1219-1234.
40. Trifunović, S. (2012). Petofaktorski model ličnosti. *Pletenije Sloves*. Preuzeto sa <https://pletenijesloves.wordpress.com/2012/09/03/%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%BE%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB-%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/>
41. Tuce, Đ., Fako, I. (2014). Odrednice zadovoljstva životom kod adolescenata. *Psihologijske Teme*, 23(3), 407–433.
42. Vasić, A., Šarčević, D., & Trogrlić, A. (2011). Zadovoljstvo životom u Srbiji. *Primenjena Psihologija*, 4(2), 151-177. <https://doi.org/10.19090/pp.2011.2.151-177>
43. Vedel, A. (2016). Big Five personality group differences across academic majors: A systematic review. *Personality and Individual Difference*, 92,1-10.
44. Vuković, D. (2016). *Značaj crta ličnosti i strukture radne motivacije za nivo zadovoljstva* (doktorska disertacija). Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
45. Wise, R. M., Alsan, B., & Taleb, E. (2022). Career Satisfaction and Adult Attachment Style Among Working Adults: Evidence from Turkey. *Trends in Psychology*, 30(4), 763–787. <https://doi.org/10.1007/s43076-022-00152-z>
46. Želeskov-Đorić, J. (2012). *Rezilijentnost i zadovoljstvo poslom hirurga*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

VII PRILOZI

Prilog br. 1

Odnos između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom kod ispitanika različite profesionalne orijentacije

Poštovani/na,

Pred Vama se nalazi upitnik namjenjen istraživanju odnosa između afektivne vezanosti, crta ličnosti i zadovoljstva životom. Istraživanje se sprovodi za potrebe izrade master rada na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, studijski program za Psihologiju. Da biste učestvovali u istraživanju potrebno je da pripadate bar jednoj od kategorija izdvojenih profesija (a to su psiholog, zdravstveni radnik, nastavnik i ekonomista/obavljate posao ekonomske struke). Podaci se prikupljaju i čuvaju na anonimnan način, a Vaši odgovori će biti obrađivani grupno i korišćiće se isključivo u naučne svrhe.

Za popunjavanje upitnika će Vam trebati od 10 do 15 minuta.

Hvala Vam unaprijed na izdvojenom vremenu i saradnji.

Upitnik o demografskim karakteristikama

1. Vaš Pol

1. Muški
2. Ženski

2. Koliko imate godina? (Upišite odgovor)

3. Vaš radni status

1. Zaposlen
2. Nezaposlen
3. Student

4. Penzioner
5. Drugo

4. Šta ste po zanimanju?

1. Psiholog
2. Zdravstveni radnik
3. Nastavnik
4. Ekonomista

5. Navedite u kojoj opštini živite? (Upišite odgovor)

UPIPAV-R

Pred vama se nalazi upitnik UPIPAV-R namijenjen procjeni afektivne vezanosti. On sadrži tvrdnje koje opisuju različita osjećanja i stavove prema drugim ljudima i sebi. Pažljivo pročitajte svaku tvrdnju, služeći se skalom od 1 do 7, i označite u kojoj mjeri se slažete odnosno ne slažete sa njom.

1	2	3	4	5	6	7
Uopšte ne	Uglavnom ne ←		Nisam siguran/a	Uglavnom da →		U potpunosti da

1. Sećam se da mi je u djetinjstvu nedostajao neko blizak kome bih se uvijek mogao/la povjeriti. 1 2 3 4 5 6 7

2. Kada bi me napustio neko koga volim, ne bih više umio/umela da se radujem.
1 2 3 4 5 6 7

3. Čovjek mora da nauči da bude jedina podrška samome sebi u svim teškim trenucima.
1 2 3 4 5 6 7

4. Često se pitam o čemu misle i šta osjećaju drugi ljudi. 1 2 3 4 5 6 7

5. Teško mi je da budem spontan/na u odnosu sa drugima. 1 2 3 4 5 6 7

6. Kada sam uznemiren/a ili zabrinut/a, znam od koga mogu da dobijem utjehu i razumijevanje. 1 2 3 4 5 6 7

7. Dešava mi se da tjeram inat onima koji me povređuju. 1 2 3 4 5 6 7

8. Mislim da su moji roditelji mnogo griješili u odnosu sa mnom. 1 2 3 4 5 6 7
9. Teško podnosim duže razdvajanje od dragih osoba. 1 2 3 4 5 6 7
10. Dobro je biti oprezan čak i sa svojim prijateljima. 1 2 3 4 5 6 7
11. Volim da čitam psihološku literaturu ili članke u novinama tog tipa. 1 2 3 4 5 6 7
12. Ponekad osjećam da nisam dostojan/a ljubavi. 1 2 3 4 5 6 7
13. Postoje osobe sa kojima mogu da podijelim sva osjećanja i razmišljanja. 1 2 3 4 5 6 7
14. Ako me iznevjeri osoba kojoj vjerujem, nastojim da joj vratim istom mjerom.
1 2 3 4 5 6 7
15. Kada se sjetim nekih događaja u mojoj porodici, obuzme me bijes. 1 2 3 4 5 6 7
16. U mom životu postoje osobe bez kojih ja ne bih mogao/la da postojim. 1 2 3 4 5 6 7
17. Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će to sigurno zloupotrijebiti. 1 2 3 4 5 6 7
18. Kada me neko nervira, pokušavam da razumijem zašto tako reagujem. 1 2 3 4 5 6 7
19. Nema mnogo toga čime bih mogao/la da se ponosim. 1 2 3 4 5 6 7
20. Najvažnije mi je da imam nekoga ko može da me razumije, utješi i ohrabri.
1 2 3 4 5 6 7
21. Ne kajem se kada povrijedim nekoga ko je to zaslužio. 1 2 3 4 5 6 7
22. Zbog loših iskustava sa roditeljima, sada mi je teško da vjerujem ljudima.
1 2 3 4 5 6 7
23. Mislim da ne bih umeo/la da živim sam/a. 1 2 3 4 5 6 7
24. Ljudi su sebični i gledaju samo svoju korist. 1 2 3 4 5 6 7
25. Često umijem da dobro prepoznam šta tišti druge ljude. 1 2 3 4 5 6 7
26. Mogu da nabrojim mnogo stvari koje bio volio/volela da promijenim kod sebe.
1 2 3 4 5 6 7
27. Uvijek kada mi je teško tražim utjehu i sigurnost od meni bliskih ljudi.
1 2 3 4 5 6 7
28. Ako naslutim da me neko odbacuje, umijem da budem neprijatan/a.
1 2 3 4 5 6 7
29. Mojim roditeljima nikada neću moći da oprostim neke postupke. 1 2 3 4 5 6 7
30. I sama pomisao da se nešto može desiti dragim osobama, dovodi me do panike.
1 2 3 4 5 6 7
31. Ljudi su nepredvidljivi i ne možeš se na njih osloniti. 1 2 3 4 5 6 7
32. U stanju sam da posmatram sebe sa distance i da analiziram kako se ponašam.
1 2 3 4 5 6 7
33. Sumnjam da bih mogao/la nekome da budem uzor. 1 2 3 4 5 6 7

34. Kada imam povjerenja u nekoga, mogu potpuno da se opustim i pokažem svoja osjećanja. 1 2 3 4 5 6 7
35. Dešavalo se da poželim da uništim osobu koja je iznevjerila moju ljubav i povjerenje. 1 2 3 4 5 6 7
36. Nadam se da neću da ličim na svoje roditelje. 1 2 3 4 5 6 7
37. Najstrašnija stvar na svijetu jeste da te ostavi neko koga voliš. 1 2 3 4 5 6 7
38. Kada se oslanjam na blisku osobu, uvijek zadržavam i dozu opreza. 1 2 3 4 5 6 7
39. Često se zadubim u misli o drugim ljudima. 1 2 3 4 5 6 7
40. Ponekad mislim da ne zaslužujem ljubav i pažnju koju mi drugi poklanjaju.
1 2 3 4 5 6 7
41. Čak i kada mogu da se sam/a izborim s teškoćama, volim da me bliski ljudi podrže.
1 2 3 4 5 6 7
42. Umijem da oprostim drugima kada me povrijede. 1 2 3 4 5 6 7
43. Imam želju da budem blizak/bliska sa majkom/ocem, ali se lako iznerviram u njenom/njegovom prisustvu. 1 2 3 4 5 6 7
44. Dešava se da strahujem kako bih živio/živela kada bih izgubio/la najdražu osobu.
1 2 3 4 5 6 7
45. Znam da me mogu prevariti čak i oni ljudi koji su mi veoma bliski. 1 2 3 4 5 6 7
46. Mogu da se uživim u tuđa osjećanja. 1 2 3 4 5 6 7
47. Sam/a sebi sam najteži teret. 1 2 3 4 5 6 7
48. Kada mi je teško, dozvoljavam sebi da se isplačem u zagrljaju neke bliske osobe.
1 2 3 4 5 6 7
49. Kada sam ljut/a na neku blisku osobu, umijem da maštam o tome kako joj se svetim.
1 2 3 4 5 6 7
50. Kao dijete, često sam trpeo/la nepovjerenje i grdnje svojih roditelja. 1 2 3 4 5 6 7
51. Bilo bi nepodnošljivo da me napusti neko koga volim. 1 2 3 4 5 6 7
52. U svakom trenutku treba biti na oprezu, jer nikad ne znaš šta se može desiti.
1 2 3 4 5 6 7
53. Mrzi me da gubim vrijeme pokušavajući da razumijem neke finesse u ponašanju ljudi. 1 2 3 4 5 6 7
54. Često sumnjam da ću se ikada dobro osjećati. 1 2 3 4 5 6 7
55. Kada mi je teško, tražim od bliskih osoba da me podrže. 1 2 3 4 5 6 7
56. Teško mi je da priznam svoju grešku i izvinim se. 1 2 3 4 5 6 7
57. Postoje događaji iz mog djetinjstva o kojima mi je i dan-danas teško da pričam.

1 2 3 4 5 6 7

58. Gubitkom neke drage osobe moj život bi izgubio smisao. 1 2 3 4 5 6 7

59. Prije ili kasnije, ljudi će ti okrenuti leđa. 1 2 3 4 5 6 7

60. U stanju sam da prepoznam osjećanja drugih ljudi. 1 2 3 4 5 6 7

61. Često sam nesiguran/a u sopstvenu vrijednost. 1 2 3 4 5 6 7

62. Kada mi se dešava nešto neprijatno, imam potrebu da to podijelim sa bliskim osobama. 1 2 3 4 5 6 7

63. Čak i kada uđem u sukob sa bliskom osobom, umijem da budem strpljiv/a i staložen/a. 1 2 3 4 5 6 7

64. Rijetko kada sam osjetio/la roditeljsku podršku. 1 2 3 4 5 6 7

65. Ne smijem ni da pomislim na gubitak meni dragih ljudi. 1 2 3 4 5 6 7

66. Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će te vjerovatno ismejati. 1 2 3 4 5 6 7

67. Kada mi se nešto ne dopada kod drugih, nastojim da shvatim šta je razlog.

1 2 3 4 5 6 7

68. Ponekad prezirem samog/samu sebe. 1 2 3 4 5 6 7

69. Važno mi je da postoji neko na koga uvijek mogu da se oslonim. 1 2 3 4 5 6 7

70. Kada imam utisak da me drugi ne poštuju, obično se durim. 1 2 3 4 5 6 7

71. Mami/tati nikada nisam bio/la dovoljno dobar/dobra. 1 2 3 4 5 6 7

72. Bez bliskih ljudi bio/la bih izgubljen/a. 1 2 3 4 5 6 7

73. Opasno je potpuna vjerovati drugima. 1 2 3 4 5 6 7

74. Više volim psihološku dramu nego zabavne akcione filmove. 1 2 3 4 5 6 7

75. Sumnjam da mogu drugima nešto da pružim. 1 2 3 4 5 6 7

76. Čak i kada nisu u blizini, znam da postoje osobe koje misle na mene i spremne su da pomognu. 1 2 3 4 5 6 7

77. Kada sam ljut/a, moram da se osvetim. 1 2 3 4 5 6 7

BFI-44 upitnik

Pred vama je BFI (The Big Five Inventory) upitnik namijenjen procjeni osnovnih osobina ličnosti. Pažljivo pročitajte svaku tvrdnju i na petostepenoj skali označite u kolikoj mjeri se slažete odnosno ne slažete sa navedenim tvrdnjama. Odgovori znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Nisam siguran/na	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem

1. Vidim sebe kao osobu koja je pričljiva. 1 2 3 4 5
2. Vidim sebe kao osobu koja je sklona da traži mane drugima. 1 2 3 4 5
3. Vidim sebe kao osobu koja temeljno obavlja posao. 1 2 3 4 5
4. Vidim sebe kao osobu koja je depresivna, utučena. 1 2 3 4 5
5. Vidim sebe kao osobu koja je originalna, puna novih ideja. 1 2 3 4 5
6. Vidim sebe kao osobu koja je uzdržana. 1 2 3 4 5
7. Vidim sebe kao osobu koja je nesebična i voli da pomaže drugima. 1 2 3 4 5
8. Vidim sebe kao osobu koja je ponekad nepažljiva. 1 2 3 4 5
9. Vidim sebe kao osobu koja je opuštena, dobro podnosi stres. 1 2 3 4 5
10. Vidim sebe kao osobu koja je zainteresovana za mnoge stvari. 1 2 3 4 5
11. Vidim sebe kao osobu koja je puna energije. 1 2 3 4 5
12. Vidim sebe kao osobu koja započinje svađe sa drugima. 1 2 3 4 5
13. Vidim sebe kao osobu koja je pouzdan saradnik. 1 2 3 4 5
14. Vidim sebe kao osobu koja je ponekad napeta. 1 2 3 4 5
15. Vidim sebe kao osobu koja je dovrtljiva. 1 2 3 4 5
16. Vidim sebe kao osobu koja je puna entuzijazma. 1 2 3 4 5
17. Vidim sebe kao osobu koja ume da oprostí drugima. 1 2 3 4 5
18. Vidim sebe kao osobu koja je neorganizovana. 1 2 3 4 5
19. Vidim sebe kao osobu koja mnogo brine. 1 2 3 4 5
20. Vidim sebe kao osobu koja je maštovita. 1 2 3 4 5
21. Vidim sebe kao osobu koja je uglavnom tiha. 1 2 3 4 5
22. Vidim sebe kao osobu koja je poverljiva. 1 2 3 4 5
23. Vidim sebe kao osobu koja ume da bude lenja. 1 2 3 4 5
24. Vidim sebe kao osobu koja je emocionalno stabilna, ne uznemiri se lako. 1 2 3 4 5
25. Vidim sebe kao osobu koja je kreativna. 1 2 3 4 5
26. Vidim sebe kao osobu koja ume da se izbori za svoja prava. 1 2 3 4 5
27. Vidim sebe kao osobu koja je hladna i zatvorena. 1 2 3 4 5
28. Vidim sebe kao osobu koja ne odustaje dok ne završi posao. 1 2 3 4 5
29. Vidim sebe kao osobu koja je uglavnom raspoložena. 1 2 3 4 5
30. Vidim sebe kao osobu koja cijeni estetske i umjetničke vrednosti. 1 2 3 4 5
31. Vidim sebe kao osobu koja je ponekad stidljiva i sputana. 1 2 3 4 5
32. Vidim sebe kao osobu koja je brižna i prijatna skoro prema svima. 1 2 3 4 5
33. Vidim sebe kao osobu koja efikasno obavlja posao. 1 2 3 4 5

34. Vidim sebe kao osobu koja u napetim situacijama ostaje hladnokrvna. 1 2 3 4 5
35. Vidim sebe kao osobu koja više voli rutinske poslove. 1 2 3 4 5
36. Vidim sebe kao osobu koja je druželjubiva, društvena. 1 2 3 4 5
37. Vidim sebe kao osobu koja je ponekad neprijatna prema drugima. 1 2 3 4 5
38. Vidim sebe kao osobu koja planira i drži se tog plana. 1 2 3 4 5
39. Vidim sebe kao osobu koja se lako iznervira. 1 2 3 4 5
40. Vidim sebe kao osobu koja voli da razmišlja, da se igra idejama. 1 2 3 4 5
41. Vidim sebe kao osobu koja je zainteresovana za umjetnost. 1 2 3 4 5
42. Vidim sebe kao osobu koja voli da sarađuje sa drugima. 1 2 3 4 5
43. Vidim sebe kao osobu koja se lako dekoncentriše. 1 2 3 4 5
44. Vidim sebe kao osobu koja ima istančan ukus za slikarstvo, muziku, književnost.
1 2 3 4 5

SWLS

Pred vama se nalazi kratak upitnik SWLS (Skala zadovoljstva životom) namijenjen procjeni globalnih sudova o zadovoljstvu životom. Pažljivo pročitajte tvrdnje i na petostepenoj skali označite uolikoj mjeri se slažete odnosno ne slažete sa navedenim tvrdnjama. Odgovori znače sledeće:

1	2	3	4	5
Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Nisam siguran/na	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem

1. Moj život je blizak idealnom. 1 2 3 4 5
2. Uslovi mog života su odlični. 1 2 3 4 5
3. Zadovoljan/a sam svojim životom. 1 2 3 4 5
4. Do sada sam ostvario/la bitne stvari koje želim u životu. 1 2 3 4 5
5. Kada bih se ponovo rodio/la ne bih ništa mijenjao/la. 1 2 3 4 5